

LANGS KLOOSTERS IN NOORDOOST-BRABANT DE OUDSTE KLOOSTERS VAN NEDERLAND

LANGS KLOOSTERS IN NOORDOOST-BRABANT

DE OUDSTE KLOOSTERS VAN NEDERLAND

Deze gids beschrijft de unieke klooster-
geschiedenis van Noordoost-Brabant.
In de periode waarin elders in Nederland
kloosters verboden waren (ca. 1600-1840),
vonden kloosterlingen hier hun toevlucht
in katholieke enclaves. De kloosters die zij
stichtten, vormen tot op de dag van vandaag
markante elementen in het landschap. Ook
ligt in dit gebied het oudste klooster van
Nederland: het Kruisherenklooster van
Sint Agatha, gesticht in 1371. De gids bevat
zowel historische informatie als praktische
gegevens.

Erfgoedcentrum
Nederlands Kloosterleven
Sint Agatha

Langs kloosters in Noordoost-Brabant

De oudste kloosters van Nederland

LANGS
KLOOSTERS IN
NOORDOOST-BRABANT
DE OUDSTE KLOOSTERS
VAN NEDERLAND

Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven
Sint Agatha (Cuijk) 2011

Inhoud

Voorwoord	6
Inleiding: kloosters in de Brabantse enclaves	8
1 Franciscanen in Megen	18
2 Clarissen in Megen	22
3 Zusters Penitenten in Haren	26
4 Reguliere Kanunnikessen van Windesheim in Deursen (Ravenstein)	30
5 Jezuïeten in Ravenstein en Velp	34
6 Kapucijnen in Velp	38
7 Kruisheren in Sint Agatha (Cuijk)	42
8 Karmelieten in Boxmeer	46
9 Karmelietessen in Boxmeer	50
10 Kruisheren in Uden	54
11 Birgittinessen in Uden	58
12 Broeders Penitenten in Boekel	62
13 De Duitse Orde en andere kloosterlingen in Gemert	66
14 Een nieuw tijdperk in de kloostergeschiedenis	70
Om verder te lezen, literatuurlijst	82
Adressen	84
Colofon	95

Voorwoord

Deze gids belicht de bijzondere kloostergeschiedenis van Noordoost-Brabant. Het betreft een uniek aspect van dit gebied, met Megen in het noorden, Gemert in het zuiden, Schijndel in het westen en Boxmeer in het oosten.

De oudste bewoond gebleven kloosters van Nederland zijn, op één na, allemaal te vinden in Noordoost-Brabant. In de tijd dat elders in Nederland kloosters verboden waren - in de 17e en 18e eeuw - vonden kloosterlingen hier hun toevlucht in katholieke enclaves. De kloosters die zij bouwden, zijn bewaard gebleven en een aantal is nog steeds in functie. Ook ligt in dit gebied het oudste klooster van Nederland, het Kruisherenklooster van Sint Agatha, gesticht in 1371.

De gids richt zich met name op de oudste kloosters in de regio, die elk in een afzonderlijk hoofdstuk worden toegelicht. Vanaf het midden van de 19^e eeuw waren er in bijna alle steden en dorpjes kloosters te vinden. Een groot aantal daarvan komt aan de orde in het laatste hoofdstuk. In de inleiding van de gids zijn de historische gegevens te vinden die voor alle vermelde kloosters van betekenis zijn.

De informatie is bestemd voor bewoners van de regio en voor de vele toeristen die het gebied bezoeken. Alle kloosters die worden beschreven, liggen op de kaart van het Fietsrouten netwerk Noordoost-Brabant, verkrijgbaar bij de VVV's. Een aantal kloosters ligt aan wandelroutes en uiteraard zijn zij ook bereikbaar per auto. Achterin de gids staan de adresgegevens van de (voormalige) kloosters en van instellingen die meer toeristische informatie kunnen verstrekken.

Een aantal gebouwen is (op bepaalde tijden) toegankelijk voor bezoekers. De gids beschrijft in grote lijnen of, en zo ja wanneer, de kloosters bezocht kunnen worden. Voor de meest recente informatie wordt verwezen naar VVV's en relevante websites.

Voor de hoofdstukken over de Kapucijnen in Velp, de Birgittinessen in Uden en het kasteel van Gemert zijn we veel dank verschuldigd aan respectievelijk Jacques Wijnen ofm.Cap, Ineke Kuijer en Ton Thelen.

Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, Sint Agatha

Marga Arendsen
Otto S. Lankhorst

Inleiding: kloosters in de Brabantse enclaves

Voorgeschiedenis

In de Middeleeuwen waren de Nederlanden bezaaid met grote en kleinere kloosters. Ze lagen op het platteland en de kloosterlingen waren belangrijk voor de ontginning van gronden en de ontwikkeling van landbouw en veeteelt. In Brabant leefden er bijvoorbeeld Norbertijnen in het gehuchtje Berne bij Heusden aan de Maas, Reguliere Kanunnikessen van Augustinus in Nederwetten, Norbertinessen in Wouw en Augustijnen in Woensel bij Eindhoven. In het huidige Noordost-Brabant waren Kruissheren gevestigd in Sint Agatha (bij Cuijk).

Abraham Rademaker, het Kruissherenklooster van Sint Agatha
In: *Kabinet van Nederlandsche en Kleefschse oudheden* (Amsterdam 1733)

Met de opkomst van steden en burgerij ontstonden er nieuwe klooster gemeenschappen, die zich richtten op werk in de stad: zielzorg, onderwijs en ziekenverzorging. In de Brabantse steden Den Bosch, Breda en Bergen op Zoom vestigden zich leden van de nieuwe bedelorden: Franciscanen, Dominicanen en Karmelieten. In Den Bosch kwamen de eerste Franciscanen al in 1228, twee jaar na het overlijden van hun stichter Sint Franciscus. Drie eeuwen later - in 1525 - was maar liefst één op de achttien inwoners in die stad een kloosterling of een begin.

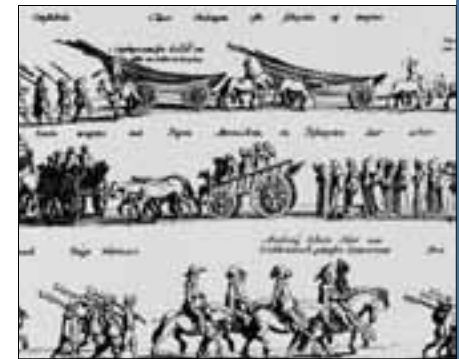
Kort daarna liep het aantal kloosterlingen in Nederland sterk terug. Uitwassen en overdaad van het kloosterleven riepen kritiek en weerstand op. Dit mondde uit in het protestantse gedachtegoed, waarin geen sprake meer was van een eigen plaats voor kloosterlingen. Het aantal kloosterlingen in Den Bosch halveerde in de periode 1526-1570.

De opstand

De ontwikkeling van het protestantisme ging hand in hand met de Tachtigjarige Oorlog: de strijd van Nederlandse opstandelingen tegen de heerschappij van het katholieke Spanje (1568-1648). Beide leidden tot verzet tegen het kloosterleven in woord en daad. Zo verwoestten geuzen aan het begin van de oorlog de abdijen van Egmond, Rijnsburg en Loosduinen. In Brabant plunderden zij de abdij van Berne. Een aantal kloosterlingen werd in deze jaren vermoord, zoals de monniken die bekend staan als de 'martelaren van Gorkum'.

Van de Brabantse steden koos Bergen op Zoom al in 1577 de zijde van de opstand. Alle kloosters werden er opgeheven. Breda voegde zich in 1590 aan de zijde van de opstandelingen, maar dulde het voortbestaan van verschillende zusterkloosters. Den Bosch bleef tot 1629 in Spaanse en dus katholieke handen. Een aantal klooster gemeenschappen zocht vanuit het onveilige Brabantse platteland bescherming in deze stad. Vanwege de talrijke kerken en kloosters kreeg Den Bosch de naam 'cleyn Rome'.

Na een beleg van ruim vier maanden namen de Staatse troepen van Prins Frederik Hendrik in september 1629 ook Den Bosch in. Zij geboden dat alle geestelijken de stad binnen twee maanden moesten verlaten. Als eersten vertrokken er 22 Jezuïeten, die "op zeven smerige karren" met hun boeken en huisraad de stad verlieten richting Antwerpen, in het gevolg van het Spaanse garnizoen. Andere geestelijken volgden hen. De vrouwelijke kloosterlingen mochten in Den Bosch blijven, maar geen nieuwe leden meer aannemen.

Geestelijken verlaten Den Bosch
In: *'Waer een paradys: Kloosterleven in Brabant na de Reformatie* (Uden 1987)

Herhaaldelijk vaardigde de overheid daarna nieuwe plakkaaten uit, waarin zij het uitoefenen van de katholieke eredienst verbood. De toon van de plakkaaten werd steeds strenger. Een plakkaat van 2 december 1636 kondigde aan dat “alle manspersoonen, als Abten, Praelaten, Paters, Papen, Canonicken, Monicken, ende alle andere diergelijcke” binnen twee weken moesten vertrekken uit de gebieden die onder de Staten-Generaal vielen. Zware straffen werden in het vooruitzicht gesteld voor hen die het gebod ontdoken. En als zij de opgelegde straf niet konden betalen, zou die ten laste komen van het dorp of de stad die hen geduld had.

Plakkaat van de Staten-Generaal, met verordeningen tegen de uitoefening van het katholieke geloof

Vijf jaar later richtten de Staten-Generaal opnieuw een plakkaat tegen “Jesuiten, Monniken & verdere stoutigheid der Pausgesinden”, die probeerden “de goede Ingeseetenen met valsche leeringe tot afgoderye en afkeer van de wettige Overheid te brengen”. Al was de daadwerkelijke uitvoering van de plakkaaten niet altijd zo streng als de letter deed geloven, het klimaat werd voor geestelijken onmiskenbaar grimmiger.

In 1648 bracht de Vrede van Munster het einde van de Tachtigjarige Oorlog. Het noordelijke deel van het oude hertogdom Brabant kwam definitief bij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Tijdens de vredesbesprekingen werd de grens vastgelegd tussen de Republiek en de Zuidelijke Nederlanden, waarbij de frontsituatie van dat moment doorslaggevend was. Staats-Brabant werd niet als zelfstandig gewest binnen de Republiek opgenomen, maar kwam rechtstreeks te vallen onder het centraal gezag van de Staten-Generaal. Brabant was bijna helemaal katholiek gebleven en de overheid wilde geen katholiek gewest tolereren. Integendeel: de Hollandse predikanten streefden ernaar Brabant protestants te maken. De plakkaaten tegen het uitoefenen van de katholieke eredienst en tegen het bestaan van kloostergemeenschappen golden nu definitief en het was voor kloosterlingen raadzaam om te vertrekken naar elders.

Enclaves

De Jezuïeten vertrokken in 1629 uit Den Bosch naar Antwerpen. Ook de Bossche Dominicanen kwamen na omzwervingen in de Zuidelijke Nederlanden terecht, en wel in Mechelen. Anderen wilden liever dichterbij de buurt blijven. Voor hen boden de zogenaamde ‘katholieke enclaves’ uitkomst. Deze grondgebieden her en der in het oostelijk deel van Brabant waren van oudsher zelfstandig en vielen niet onder de rechtsmacht van de Staten-Generaal. De plakkaaten tegen de katholieke eredienst en tegen kloosterlingen waren hier niet van toepassing.

De enclaves vormden als het ware kleine miniaturstaatjes, ingeklemd binnen het territorium van de Republiek der Verenigde Nederlanden: het Land van Ravenstein, het graafschap Megen, de baronie van Boxmeer, de commanderie van Gemert, het ambt Oeffelt en de baronie Bokhoven. Het bezitsrecht van deze gebieden ging veelal terug tot de 12^e eeuw. In die tijd kwamen ze in handen van families en sindsdien werden ze vererfd van vader op zoon.

Noord-Brabant en de enclaves, detail uit de kaart van Nederland rond 1750
In: G. Mees Azn, *Historische atlas van Noord-Nederland van de 16^e eeuw tot op heden* (Rotterdam 1865)

Land van Ravenstein

Het Land van Ravenstein ontstond uit de vereniging van de heerlijkheden Herpen, Uden, Neerlangel, Dennenburg en Velp. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog was het grondgebied in bezit van de hertog van Kleef, die de neutraliteit wist te handhaven. Na de dood van de laatste hertog trad in 1630

Birgittinessenklooster, Uden

Wolfgang Wilhelm van Neuburg aan als nieuwe landsheer. Hij was in 1613 door een pater Jezuïet in de katholieke kerk opgenomen. Mogelijk verklaart dit de welwillendheid waarmee hij enkele Jezuïeten en Kapucijnen toestond om zich, na de inname van Den Bosch, in Ravenstein te vestigen. Dit vormde het begin van het verblijf van de Jezuïeten in Ravenstein en van het Kapucijnenklooster in Velp, een kerkdorp in het uiterste noordoosten van de enclave, dichtbij Grave. De vesting-

stad Grave lag in het Land van Cuijk, waar de katholieken niet openlijk hun diensten mochten houden. De inwoners van Grave konden te voet of per kar naar het klooster in Velp komen. Daar konden zij na de mis ook hun dorst lessen: in Velp waren op zeker moment maar liefst vijf herbergiers gevestigd, die bier konden schenken zonder de hoge belasting die in Grave moest worden betaald.

Ook aan andere kloosterlingen die uit Den Bosch moesten vluchten, bood het Land van Ravenstein onderdak. Allereerst aan Kruisheren, die in 1629 van Den Bosch naar Schijndel trokken. Na de plakaten van de Staten-Generaal uit 1636 werd het hen daar eveneens te gevaarlijk. In 1638 trokken zij naar Uden, dat al sinds de 14^e eeuw tot het Land van Ravenstein behoorde. Ze bouwden er een klooster aan de Vorstenburg.

Rond 1713 betrokken de Kruisheren in Uden een nieuw klooster. Hun oude vestigingsplaats werd overgenomen door zusters Birgittinessen. Al vanaf 1434 was er in Rosmalen een dubbelklooster gevestigd van Birgittijnen en Birgittinessen, de paters en zusters van de Orde van de Heilige Birgitta van Zweden. De paters vluchtten in 1652 naar Hoboken bij Antwerpen. De zusters vertrokken zestig jaar later naar Uden.

In Staats-Brabant golden monniken als gevaarlijker dan monialen, vanwege hun pastorale en missionerende activiteiten. Vrouwelijke

religieuzen werden daardoor langer gedoogd. Dat gold ook voor de Augustinessen van het klooster Soeterbeeck te Nuene (bij Eindhoven). Zij woonden daar al sinds 1448. Onder Staats bewind werd de situatie moeilijker. De zusters maakten plannen om te verhuizen naar de commanderij van Gemert of naar Boxmeer, maar dat kwam er niet van. Toen hen in 1731 te Nuene definitief werd aangezegd dat zij binnen drie maanden moesten vertrekken, vestigden ook zij zich in het Land van Ravenstein. Ze bouwden er een nieuw klooster in het dorp Deursen. Ze behielden de oude naam Soeterbeeck.

Graafschap Megen

Reeds in de 12^e eeuw was er sprake van het graafschap Megen. Het bleef, in de handen van verschillende families, steeds zelfstandig. Na de Vrede van Munster trachtten de Staten-Generaal jarenlang te bewijzen dat het graafschap tot de Meierij van Den Bosch behoorde en dus onder Staats gezag viel. Tot een definitief verdrag kwam het nooit, maar vanaf 1683 werd de soevereiniteit van het graafschap stilzwijgend erkend. Vanaf 1697 regeerden er graven van Neuburg, die ook heer waren in het Land van Ravenstein.

Het oudste klooster van het graafschap was dat van de Zusters Penitenten. Zij stichtten in 1501 het klooster Bethlehem in het kerkdorp Haren. Bij de vele plunderingen aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog werd ook hun klooster verwoest. De zusters vluchtten naar Grave, maar keerden in 1642 naar Haren terug. Inmiddels was Den Bosch ingenomen door Frederik Hendrik en was het graafschap Megen voor kloosterlingen veiliger dan de Meierij.

De Franciscanen uit Den Bosch zwierven na de inname van Den Bosch als missionarissen rond in het Brabantse land. In 1645 stichtten zij

Klooster Bethlehem, Haren

Klooster Elsendael, Boxmeer

De voormalige Latijnse school van de Karmelieten in Boxmeer

een klooster in Megen. Van daaruit konden de paters hun pastoraatswerk verrichten, met name in het Land van Maas en Waal.

Voor de gemeenschap van Clarissen die sinds 1472 in Boxel was gevestigd, gold hetzelfde als voor de Augustinessen uit Nuenen: aanvankelijk werden ze gedoogd, maar op een gegeven moment kwam toch het bevel tot vertrek. Voor de Clarissen was dat in 1717. Ze trokken met hun bezittingen naar medezusters in Hoogstraten, in de Zuidelijke Nederlanden. Twee jaar later kregen zij toestemming om zich in Megen te vestigen en daar een nieuw klooster te bouwen.

Baronie van Boxmeer

Een derde enclave was de baronie van Boxmeer, sinds 1505 bestuurd door graven van het huis Bergh. Hier vestigden zich in 1653 de Karmelieten. Tot aan de reformatie hadden zij kloosters in verschillende plaatsen in de Noordelijke Nederlanden, maar die waren inmiddels allemaal opgeheven. In 1653 konden zij vanuit Antwerpen een nieuwe Karmel stichten in Boxmeer. Twintig jaar later kwamen er ook Karmelietessen naar Boxmeer, vanuit Vilvoorde bij Brussel. Zij stichtten het klooster Elsendaal.

Commanderij van Gemert

Verder was er de commanderij van Gemert: een zelfstandig staatje dat toebehoorde aan de Duitse Orde, een uit de tijd van de kruistochten daterende ridderorde. De orde zetelde in een kasteel, gebouwd in het begin van de 15^e eeuw. Priesters van de orde zorgden voor de zielzorg in de nabije omgeving. Na de Vrede

Kasteelklooster in Gemert

van Munster leverde de plaatselijke commandeur Gemert uit aan de Staten-Generaal. Het kwam in Staatse en dus protestantse handen. De Dominicanen die er in 1639 een veilige plek hadden gezocht, vertrokken weer. In 1662 werd de soevereiniteit van de Duitse Orde over Gemert opnieuw erkend, op voorwaarde dat de protestanten er vrijelijk hun godsdienst mochten uitoefenen en dat er geen nieuwe kloosters werden geduld.

Door die bepaling zouden in 1742 vijf mannen die in Handel een broederschap waren begonnen, enkele honderden meters gaan verhuizen, juist over de grens naar Boekel. Die plaats lag in het voor kloosterlingen veiliger Land van Ravenstein. De broeders werden bekend als de Congregatie van de Broeders Penitenten.

Bokhoven en Oeffelt

Twee enclaves completeerden de rijke verscheidenheid van afzonderlijke miniaturstaatjes in Noord-oost-Brabant: de baronie Bokhoven en het ambt Oeffelt. Bokhoven, gelegen aan de Maas ten noorden van Den Bosch, was vanaf de 14^e eeuw een zelfstandige heerlijkheid, vanaf 1640 een graafschap. De katholieken uit Den Bosch konden in Bokhoven ter kerke gaan. In tegenstelling tot de bovengenoemde enclaves heeft deze streek slechts een beperkte kloostergeschiedenis. Na de inname van Den Bosch woonden er gedurende enkele jaren Norbertijnen en Wilhelmiëten.

Prins Maurits schonk aan de Kruissheren van Sint Agatha een glas-in-loodraam, waarop hij zelf staat afgebeeld

Tenslotte was er het ambt Oeffelt, dat sinds 1442 samen met de Limburgse heerlijkheid Gennep bij het hertogdom Kleef behoorde. Hier zochten de Kruisheren van Sint Agatha hun toevlucht toen in de jaren 1580-1609 hun klooster in puin lag. Merkwaardig genoeg waren het juist de katholieke Spanjaarden die hun klooster verwoestten en was het de protestantse prins Maurits die ervoor zorgde dat ze konden terugkeren. En daarmee is dit klooster een geval apart in de Brabantse kloostergeschiedenis.

Einde van de enclaves

Het najaar van 1794 betekende het einde van de enclaves. Franse troepen bezetten het gebied van de Republiek ten zuiden van de grote rivieren, inclusief Ravenstein, Megen, Boxmeer, Bokhoven en Gemert. Staats-Brabant ging over in Bataafs Brabant en verkreeg eindelijk de status van gelijkwaardig gewest binnen de Bataafse Republiek.

De Brabantse enclaves werden aanvankelijk bij Frankrijk ingelijfd en vielen rechtstreeks onder het gezag te Parijs. In 1800 verkocht Frankrijk de enclaves aan de Republiek. Ze werden toegevoegd aan Bataafs Brabant, dat inmiddels de naam Departement Brabant droeg. Vanaf 1815 kreeg het gebied binnen het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden de naam Provincie Noord-Brabant. Oeffelt was de hekkensluiter aan de Brabantse grens. Pruisen bleef op dit gebied aanspraak maken tot aan het Verdrag van Aken van 1816. Oeffelt werd als laatste gemeente aan de provincie Noord-Brabant toegevoegd.

De enclaves boden twee eeuwen lang toevlucht aan kloosterlingen. Hier kon een oude traditie blijven voortleven. Kloosterlingen verzorgden de zielzorg voor katholieken in de omliggende streken. Als missionarissen, vaak in burgerkleden vermomd,

zvierven zij rond op het platteland en vervulden daar hun geestelijke plichten. Ook gaven zij katholiek onderwijs.

De Fransen brachten in 1795 de godsdienstvrijheid naar Nederland. Katholieken mochten voortaan weer openlijk hun geloof belijden. Hier en daar kregen zij kerken terug, elders bouwden zij nieuwe.

Altaarkoffer, gebruikt door paters Franciscanen op hun missietochten
Foto: Museum voor Religieuze Kunst, Uden

De Franse tijd en het bewind van koning Willem I brachten voor de kloosters echter nog weinig verbetering. Ze werden gedoogd, maar mochten geen nieuwe leden aannemen. Napoleon bepaalde in 1812 uitdrukkelijk dat kloosters dienden uit te sterven en Willem I handhaafde deze besluiten. Daarin kwam pas verandering in 1840, toen koning Willem II de troon besteeg. Hij gaf de bestaande religieuze gemeenschappen toestemming om weer te groeien. En er mochten nieuwe gemeenschappen worden gesticht.

Dat gebeurde ook daadwerkelijk. In de tweede helft van de 19^e eeuw nam het aantal orden en congregaties in Nederland in rap tempo toe. Zij openden met name in de zuidelijke provincies honderden nieuwe kloosters, die meestal een maatschappelijke functie hadden. Kloosterlingen waren er actief in het onderwijs, de gezondheidszorg, het maatschappelijk werk en het verenigingsleven. Ook werden veel jonge mensen opgeleid voor een taak in de missie. Na 1860 raakte met name Zuid-Nederland weer bezaaid met grote en kleinere kloosters.

Koning Willem II. In: *Gedenkboek der inhuldiging en feesttogten van Zijne Majesteit Willem II*
(Den Bosch, 1842)

Franciscanen in Megen

Franciscanen

In 1228 vestigden zich de eerste Franciscanen in de Nederlanden, in Den Bosch. Zij droegen de naam van Franciscus, jongeling van rijke komaf uit Assisi (Italië), die in 1206 rigoureuus voor een leven in armoede koos om Christus na te volgen. Met zijn volgelingen trok hij predikend rond. In 1209

keurde de paus een door Franciscus opgestelde leefregel goed. De regel beoogde richtlijnen te geven voor evangelisch samenleven in eenvoud, armoede en blijmoedigheid. De eerste leefgemeenschap was gevestigd in Portiuncula. Na een aantal jaren schreef Franciscus een nieuwe regel, in 1223 door de paus erkend, die moest helpen om de leefgemeenschappen meer stabiliteit te geven.

Na een eerste mislukte poging om vanuit Italië in Duitse steden vestigingen te beginnen, trokken in 1221 opnieuw Franciscaanse broeders de Alpen over tot Keulen, nu beter voorbereid. Zeven jaar later trokken er

Franciscanen klooster in Megen

broeders naar het hertogdom Brabant en begonnen daar vestigingen in Luik, Leuven, Brussel, Diest, Sint Truiden en Den Bosch. Zoals elders waren de Franciscanen ook in Den Bosch vooral actief in het pastoraat, in de stad en in de wijde omgeving. Tot 1629 overleefden zij er de onrusten van de Tachtigjarige Oorlog. In dat jaar werd de stad door Frederik Hendrik ingenomen en moesten alle religieuzen Den Bosch verlaten. Ook de Franciscanen trokken weg. Een van hen, Nicolaas van Rijswijk, vestigde zich in de katholieke enclave Megen.

De kloosterkerk van de Franciscanen

Het klooster in Megen

Nicolaas van Rijswijk deed in Megen voorbereidend werk voor de stichting van een Franciscanen klooster. Op verzoek van Joseph de Bergaigne, bisschop van Den Bosch en zelf Franciscaan, vestigden zich hier in 1645 drie Franciscanen. Ze hadden toestemming van de graaf van Megen en van de plaatselijke pastoor. De stadsmagistraat verklaarde zich bereid om een klooster te bouwen, op voorwaarde dat de paters een Latijnse school begonnen. Eerst werd een noodkerk gebouwd, vooral bestemd voor kerkgoegers vanuit Staats-Brabant. De bouw van het klooster moest tijdelijk worden onderbroken, omdat de Staten-Generaal de onafhankelijkheid van het graafschap Megen betwistten. Maar in 1654 konden de Franciscanen het nieuwe klooster betrekken. De zuid- en westvleugel waren toen gereed. Pas in 1670 werd de erkenning van Megen als vrij graafschap definitief. De bouw van het klooster werd voortgezet met een oostvleugel en met een nieuwe kloosterkerk. Rond 1700 volgden de bouw van de bibliotheek, de keuken en de brouwerij.

Communitieit in 1924, met op de achterste rij 'het heilig bruurke' (tweede van rechts)
Foto: Franciscanen, Megen

Toen de bouw gereed was, leefden er in het klooster 35 à 40 paters en broeders. De paters waren veel op pad voor pastorale taken in de omliggende plaatsen, de broeders zorgden voor het huishouden. Er vestigde zich ook een flink aantal Franciscanen als pastoors op de missiestaties buiten de katholieke enclaves. Dit waren weliswaar geen kloosters in formele zin, maar de aanwezigheid van deze staties heeft wel degelijk bijgedragen aan de overlevering van het Franciscaanse gedachtegoed in Nederland.

Vanaf 1645, het beginjaar van het klooster in Megen, gaf de Latijnse school aan jongens een katholieke opvoeding in Franciscaanse geest. De school was kweekplaats voor nieuwe roepingen. In 1802 bleef Megen als enig klooster van de Franciscanen op het huidige Nederlandse grondgebied over. De kloosters van Weert en Venray, tot dan toe behouden gebleven buiten de Republiek, moesten in opdracht van de Franse overheid hun deuren sluiten. Megen werd tevens noviciaats- en opleidingshuis. In de korte periode dat ook Megen bij Frankrijk was ingelijfd (1810-1813) en Napoleon besloot dat alle kloosters moesten sluiten, redde de Latijnse school het voortbestaan van de vestiging. In 1810 telde de school ruim 70 leerlingen. Hun onderdak in Megense kosthuizen was een belangrijke bron van inkomsten voor de plaatselijke bevolking. De gemeente kreeg gedaan dat school en klooster open mochten blijven. Onder koning Willem I bleef de situatie zorgelijk, omdat er geen novicen mochten intreden. In 1840, toen koning Willem II de uitstervingsdecreten van zijn vader introk, bewoonden nog vijf bejaarde Franciscanen het klooster.

Na 1840 begon de opbloei van het klooster in Megen en van de orde in Nederland. De gebouwen werden hersteld, novicen traden in. Vanuit Megen werden de kloosters in Venray en Weert weer bevolkt. Na de onderwijshervorming van 1838 werden alle Latijnse scholen omgezet in gymnasia. Die van Megen veranderde in het Sint Antoniusgymnasium, vanaf 1884 gehuisvest in een nieuw gebouw. In 1968 sloot de school na 323 jaar haar deuren.

derwijshervorming van 1838 werden alle Latijnse scholen omgezet in gymnasia. Die van Megen veranderde in het Sint Antoniusgymnasium, vanaf 1884 gehuisvest in een nieuw gebouw. In 1968 sloot de school na 323 jaar haar deuren.

Bezoekers

De kloosterkapel was altijd al een geliefde plek voor een moment van gebed en bezinning. Vanaf 1950 nam het aantal bezoekers toe, om voorspraak te vragen bij de in dat jaar overleden broeder Everardus

Witte. Deze was jarenlang portier van het Megense klooster geweest. Hij bood de vele bezoekers een luisterend oor, waaraan zorgen en pijn werden toevertrouwd. Al tijdens zijn leven kreeg hij de bijnaam 'het heilig bruurke'. Men vroeg hem om gebed. Na zijn dood nam de toeloop verder toe. In 1954 werd een grafkapel voor hem gebouwd, aan de zuidoostkant van het klooster. Op het graf staat een tombe, afgedekt met een beeld van broeder

Graftombe van 'het heilig bruurke', met intentiebriefjes

Hof van Lof

Everardus op zijn sterfbed. Er kwam een stroom van gebedsverhoringen op gang: in 1954 waren er reeds 1.463 per brief of briefkaart in Megen gemeld. In 1958 werd een proces van zaligverklaring in gang gezet. Dat is inmiddels stopgezet, maar de bezoekers zijn blijven komen om hun intenties aan 'het heilig bruurke' toe te vertrouwen. Vaak stoppen zij een briefje met een verzoek in de mouw van het beeld op zijn graf.

Het gastenverblijf van het klooster trekt het hele jaar bezoekers die een paar dagen bezinning en stilte zoeken. Met name veel jongeren maken er tijdens kloosterweekenden kennis met hedendaags kloosterleven. In de kloostertuin is de Hof van Lof te bezoeken, een liturgische tuin. De vormgeving van de tuin en de keuze van planten verwijzen naar thema's uit de christelijke traditie.

2

Clarissen in Megen

Clarissen

De Heilige Clara (1193-1253) was een tijdgenote van Sint Franciscus. Ze bewonderde de leefwijze van Franciscus en wilde in zijn voetsporen treden. Beiden zochten naar een radicale beleving van het evangelie: naar een vorm van kloosterleven waarin de navolging van Christus in armoede, eenvoud en dienstbaarheid centraal stonden. Clara groeide op in een welvarende familie, maar besloot in 1212 om heimelijk van huis te vluchten en het leven van kloosterling te gaan leiden. Andere vrouwen sloten zich bij haar aan, waaronder haar zusje Agnes. Ze vestigden zich bij het kerkje van San Damiano (Italië), waar Clara de rest van haar leven zou doorbrengen. Zij stond erop dat de zusters geen vaste inkomsten hadden. Ze leefden van handwerk en van wat hen door de bevolking werd toebedeeld. De zusters werden bekend als de Arme Vrouwen van San Damiano. Nog tijdens het leven van Clara werden ook elders in Italië en in West-Europa kloosters gesticht van vrouwen die zich in haar idealen herkenden. Kort voor haar dood schreef ze zelf een kloosterregel. Het leven van de Clarissen speelde zich al gauw af binnen de kloostermuren. Daarin onderscheidden zij zich van hun mannelijke collega's, de Franciscanen.

Clarissenklooster in Megen

Het klooster van Megen

De geschiedenis van de klooster-gemeenschap in Megen gaat terug tot 1472, toen in Boxtel het klooster Sint Elisabeth werd gesticht. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd het klooster verwoest en van 1578 tot 1611 zochten de zusters hun toevlucht in 's-Hertogenbosch. In 1717 moesten ze Boxtel definitief verlaten. Na een tijdelijke verblijf in België verwierven de zusters grond in Megen: het perceel waar het kasteel van de heren van Megen had gestaan, dat in 1581 verwoest was. In 1720 arriveerden de eerste zusters. Na een tijdelijk verblijf in een huurhuis konden zij in 1721 hun nieuwe klooster betrekken. Dit kreeg de naam Sint Jozefsberg. Het gebouw bestond uit vier vleugels rondom een binnentuin. Bij de bouw werd gebruik gemaakt van de fundamenten van het vroegere kasteel.

Kapel van het klooster, ca. 1960
Fotograaf: Guus Bekooy (Museum voor
Religieuze Kunst, Uden)

Hostiebakkerij, ca. 1960. Fotograaf: Guus Bekooy (Museum voor Religieuze Kunst, Uden)

Het nieuwe klooster werd gebouwd uit de opbrengsten van oude bezittingen in Boxtel. In 1727 nam de overheid deze goederen in beslag, zodat de zusters zonder inkomsten kwamen te zitten. Zij gingen over tot het maken en verkopen van vlugzout en van de zogeheten Balsem de Malta, geschikt voor vele kwalen. In 1756 werd de verkoop van deze geneesmiddelen verboden. De zusters zochten wederom naar een nieuwe bron van inkomsten. In 1766 richtten zij een hostiebakkerij op, die tot op de dag van vandaag in functie is.

Rond 1800 brak ook voor de Clarissen een tijd van onrust en onzekerheid aan, met de dreiging van invallen en plunderingen door soldaten. Tussen 1812 en 1814 moesten zij hun klooster verlaten en na terugkomst mochten ze geen nieuwe leden aannemen: koning Willem I bepaalde dat de opheffingsbesluiten van Napoleon van kracht bleven. Hopend op betere tijden namen zij in het geheim echter toch novicen aan. Deze konden in 1840 hun kloostergeloftes afleggen, toen koning Willem II een einde maakte aan het verbod op nieuwe kloosterlingen. Vanuit Megen stichtten de Clarissen in 1876 een klooster in Ammerzoden, met het oog op een vluchtplaats voor het geval er opnieuw moeilijke tijden zouden aanbreken.

Recreatie, ca. 1960. Fotograaf: Guus Bekooy (Museum voor Religieuze Kunst, Uden)

De huidige kloosterkapel. Foto: Guus Bekooy (Clarissen, Megen)

Nieuwe tijden

Die bleven echter uit. Het katholieke geloof kreeg vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw nieuwe ruimte en de overheid stelde zich steeds welwillender op. In 1896 konden de Clarissen hun kloostergebouwen, die nog steeds staats eigendom waren, terugkopen. Door langdurig gebrekkig onderhoud verkeerden die gebouwen in slechte staat. Ze moesten worden hersteld. De zusters lieten eveneens een nieuwe kapel bouwen en verhuisden de hostiebakkerij vanuit de tuin naar het klooster.

In de jaren zestig van de vorige eeuw vonden er nieuwe aanpassingen plaats. De besloten gemeenschappen die letterlijk 'achter slot en tralies' leefden, veranderden in meer open gemeenschappen, die anderen de gelegenheid boden om in hun leefwijze te delen. Een aantal zusters ging theologie studeren. In 1960 stichtten de Clarissen, vanuit Megen en vanuit andere kloosters in Nederland, een klooster in Nieuwe Niedorp, dat een voortrekkersrol zou gaan spelen bij de veranderingen in die jaren.

Het klooster in Megen heeft sinds die tijd een gastenverblijf en organiseert bezinningsdagen. Ook de liturgische vieringen van de zusters zijn toegankelijk voor bezoekers. De dag in het klooster begint vroeg: de zusters staan om 6.00 uur op. Tussen 6.30 en 8.00 uur vinden de eerste gebedsvieringen plaats en is er tijd voor persoonlijke meditatie. Na het ontbijt gaat men aan het werk, tot de middagdienst van 12.00 uur. Dan volgen de warme maaltijd, meer arbeidsuren en een dagelijks moment van ontspanning. Vanaf 16.15 is er opnieuw tijd voor persoonlijke verdieping. Om 17.45 uur vindt de avondviering plaats en om 20.30 uur de dagsluiting.

3

Zusters Penitenten in Haren

Zusters Penitenten

Het klooster te Haren werd gesticht in 1501. Het echtpaar Talhout had besloten om zijn huis na overlijden de bestemming van klooster te geven. Hun kinderen brachten deze bepaling ten uitvoer. Twee

dochters, die reeds als begijnen in Den Bosch leefden, betrokken het klooster samen met enkele andere vrouwen. De bisschop gaf hen toestemming voor de oprichting van een zusterklooster van de Orde van de Derde Regel van Sint Franciscus. De zusters leidden een eenvoudig leven, gericht op inkeer en beschouwing. Met het verrichten van handwerk zorgden ze voor inkomsten. Hun levenswijze kende verschillende vormen van boetedoening, ook wel 'penitenties' genoemd: dagelijks gewetensonderzoek, het schuldkapittel (het publiekelijk belijden van je fouten) en vastendagen. Zo kwam de naam Zusters Penitenten tot stand.

Klooster Bethlehem in Haren

Geschiedenis van het klooster in Haren

Aanvankelijk ging de onrust van de reformatie aan het klooster voorbij, maar rond 1580 kreeg het toch te maken met de gevechten van de Tachtigjarige Oorlog. Soldaten namen het klooster in en de zusters vluchtten naar Grave. Dankzij de steun van de graven van Megen konden zij in 1642 terugkeren naar hun vestiging in Haren, die helemaal moest worden hersteld. Daarna braken er betere tijden aan. In 1671 werd het huis vergroot en in 1707 bouwden de zusters een nieuwe refter en kerk. In 1732 kreeg het klooster nieuwe statuten, waarin de activiteiten van de zusters werden geregeld evenals de functies in het klooster. De nadruk lag op het stilzwingen, op dagelijkse meditatie, geestelijke lezing en gewetensonderzoek, op arbeid en boetedoening. Hoewel de statuten beperkingen bevatten ten

Modevakschool van de Zusters Penitenten, ca. 1920

aanzien van bezoek, correspondentie en uitgaan, werd het klooster geen slotklooster in kerkrechtelijke zin.

Begin 19^e eeuw kregen de zusters te maken met de gevolgen van de Franse tijd. Napoleon vaardigde in 1812 een decreet uit tot opheffing van alle kloosters in Brabant. In augustus werden de zusters hun klooster uitgezet. Maar toen Napoleon in 1814 werd verslagen, vroegen zij meteen de sleutels op van hun kloostergebouwen en keerden naar Haren terug. Omdat kloosters geen nieuwe leden aan mochten nemen, dreigde de gemeenschap uit te sterven. In 1827 besloten de twaalf overgebleven zusters om kostjuffrouwen aan te nemen. Een aantal van deze juffrouwen wilde eigenlijk het leven van kloosterling gaan leiden, maar moest dat voorlopig doen in burgerkleding. Toen koning Willem II in 1840 toestemming gaf voor uitbreiding, legden kort daarna zeven vrouwen hun kloostergelofte af.

Er begon een nieuwe tijd van bloei. In 1845 werd ten langen leste toch officieel 'het slot' ingevoerd, met strenge beperkingen ten aanzien van contacten met de buitenwereld. De zusters mochten de ruimtes die tot het slot behoorden niet verlaten zonder toestemming van de overste. Evenmin mochten derden hier binnengaan. De slotregels beklemtoonden het beschouwende leven van de zusters. Toen echter de rector van het klooster, de eerwaarde heer Van de Sandt, werd benoemd tot pastoor in het nabij gelegen plaatsje Reek, vroeg hij aan de zusters om daar een bewaarschool (kleuterschool) te beginnen. Bisschop Zwijsen gaf in 1857 zijn

Zusters Penitenten, ca. 1967. Foto: Jos Smeets (Katholiek Documentatiecentrum, Nijmegen)

toestemming en er vertrokken vijf zusters van Haren naar Reek. Dit leidde op den duur tot een zelfstandig klooster in deze plaats. Met de stichting van Reek kwam er in het leven van de Zusters Penitenten een nieuw element binnen: naast boerderij en handenarbeid gingen zij zich wijden aan onderwijs om in hun levensonderhoud te voorzien, ook in Haren. Rond 1900 werd er een onderscheid ingevoerd tussen koorzusters en lekenzusters. De eersten dienden zich volledig te wijden aan het beschouwende leven. De tweede groep zusters had ook de opvoeding van de jeugd tot taak. Rond het midden van de 20^e eeuw kwam aan deze tweedeling weer een einde. De overheid vereiste voortaan van iedereen die in het onderwijs werkzaam was een vakdiploma en ook het bijwonen van vergaderingen. Dit deed te veel afbreuk aan het primaire levensdoel van de zusters: een leven leiden van gebed en eenvoud in de geest van het evangelie. Zij stopten daarom met hun onderwijstaken.

De zusters begonnen daarna met het vervaardigen van paramenten (liturgische kleding). Tegelijkertijd groeide de behoefte aan een nieuwe en eigen vorm van apostolaat. In samenspraak met de kerkelijke overheid kregen de Zusters Penitenten als bijzonder aandachtspunt de eenheid onder de christenen toegewezen. Op 15 mei 1948 werd deze levensopdracht namens de bisschop aan de zusters toevertrouwd. Zij veranderden hun naam in Zusters Penitenten van de Eenheid. Door persoonlijk en geza-

menlijk gebed, en ook in een jaarlijkse viering volgens de Byzantijnse ritus, drukten zij hun streven uit naar hereniging van de oosterse en westerse christenheid. Met hulp van buiten werden de gezangen van de Byzantijnse ritus door de zusters zelf gezongen.

In deze jaren waren er zoveel zusters in het klooster, dat de gemeenschap besloot tot een nieuwe stichting in het dorp Lithoijen, nabij Oss. In november 1949 werd daar het klooster Jeruzalem geopend. Omdat snel daarna het aantal intredingen afnam, werd de dochterstichting in 1960 weer opgeheven.

Vertrek van de zusters en herbestemming

Toen in 1956 het bisdom Rotterdam werd opgericht, zocht de nieuwe bisschop Martinus Jansen naar een invulling voor het contemplatieve leven in zijn dioceses. De zusters van Haren zagen hierin voor hun gemeenschap nieuwe mogelijkheden. Ze zochten naar een geschikt huis in het bisdom Rotterdam en verhuisden in 1965 vanuit Haren naar Wassenaar. De zusters breidden hun apostolaat van hereniging uit tot een doelstelling in eigen land: de hereniging van protestantse en katholieke christenen. Ze hervatten in Wassenaar hun traditionele leven, maar gingen ook nieuwe wegen: ze namen deel aan pastorale activiteiten, hielden oecumenische vieringen en organiseerden oecumenische gespreksgroepen. Omwille van de vergrijzing van hun gemeenschap besloten de zusters in 1989 om nogmaals te verhuizen, naar het kloosterbejaardenoord Sint Anna in Boxmeer. Veel van de historische voorwerpen van de zusters werden overgebracht naar het Museum voor Religieuze Kunst in Uden.

Na het vertrek van de zusters vestigde zich in het klooster van Haren een meubelpaleis. In 1991 werd het klooster gekocht door een horecaondernemer. Bij renovaties in de jaren negentig werden aanbouwen uit de loop van de tijd verwijderd (rectoraat, schoollokalen, bedrijfsruimtes). Het gebouwencomplex, nog steeds Klooster Bethlehem geheten, wordt momenteel gebruikt voor conferenties en feesten.

Het kruisje dat de Zusters Penitenten op hun habijt dragen

4

Reguliere Kanunnikessen van Windesheim in Deursen (Ravenstein)

Reguliere Kanunnikessen van Windesheim

De zusters die het klooster bewoonden, stonden in de traditie van de Moderne Devotie: een kloostertraditie van Nederlandse oorsprong, ontstaan in de 14^e eeuw in Deventer en omstreken. De grondlegger van de Moderne Devotie was Geert Grote (1340-1384). Hij preekte tegen misstanden in de kerk van zijn tijd, waar-

onder grote rijkdommen en het samenleven van priesters met vrouwen. Hij zocht naar een eenvoudig christelijk leven, zoals beschreven in het Nieuwe Testament. Hij stichtte leefgemeenschappen van mannen en van vrouwen die streefden naar een praktische christelijke levensstijl: de Zusters en Broeders van het Gemene Leven. Aanvankelijk waren zij geen kloosterlingen, maar op zijn sterfbed raadde Geert Grote zijn geestverwanten aan om een klooster te stichten, om de vrije groepen te beschermen. Zo ontstond het klooster

Klooster Soeterbeek in Ravenstein

Windesheim bij Zwolle. Het aantal kloosterlingen groeide snel, zowel mannen als vrouwen. Zij leefden volgens de regel van Augustinus. Hun taken bestonden uit het bidden

Bij gelegenheid van een professiefeest in 1945

Koorgebed, 1948

van het koorgebed, het kopiëren van handschriften, het verzorgen van zieken en het geven van onderwijs.

De bekendste kloosterling uit deze traditie is Thomas a Kempis (ca. 1380-1472) die het boekje *De navolging van Christus* schreef. Dit boekje is, op de Bijbel na, de meest verspreide christelijke tekst ter wereld. De Moderne Devotie wordt beschouwd als een voorloper van de reformatie, vanwege haar kritische houding ten aanzien van de kerkelijke overheid en haar aandacht voor de persoonlijke levenshouding.

Geschiedenis van het klooster Soeterbeek

De kloostergemeenschap Soeterbeek ontstond in 1448 in het Brabantse Nederwetten (bij Eindhoven) als een klein convent van Zusters van het Gemene Leven. De naam van de gemeenschap werd ontleend aan een nabijgelegen beekje: de Suetbeek. De zusters verhuisden in 1462 naar het nabij gelegen Nuenen. In 1732 werden ze door de overheid uit hun klooster verdreven en trokken ze naar Deursen, in het vrije Land van Ravenstein.

De refter van het klooster, 1948

Refterlezing, 1994

De zusters kochten er een landgoed, waar ze een klooster stichtten met de naam Nieuw Soeterbeek. De bestaande bebouwing was niet erg geschikt voor hun leefwijze en in 1733 werd de eerste steen gelegd voor een nieuwe kloostervleugel met kapel. In 1744 volgde een tweede kloostervleugel, haaks op de eerste. Volgens de traditie van de Moderne Devotie hadden de zusters veel zorg voor de opbouw van hun bibliotheek. Zij startten een school om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien en ook boden

Na de verbouw van 1912, met links het rectoraatshuis

die reeds als kostjuffrouwen in het klooster woonden, werden zo spoedig mogelijk in de gemeenschap opgenomen en het klooster bloeide op.

Halverwege de 19^e eeuw bouwde de gemeenschap in het nabije Ravenstein een nevenklooster: Huize Nazareth. De onderwijstaak die de zusters daar uitoefenden, werd rond 1920 overgenomen door zusters van de Sociëteit van JMJ.

Kloosterkapel na de herinrichting van 1968

De kerkelijke richtlijnen benadrukten destijds voor 'slotzusters' de noodzaak van afzondering van de buitenwereld. De zusters verwierven daarna inkomsten met hun wasserij en met industrieel inpakwerk. In de jaren zestig van de vorige eeuw veranderde de visie ten aanzien van het kloosterlijk slot. De zusters hervatten hun contacten met de omgeving en verzorgden onder andere liturgiegroepen voor de jeugd.

In 1954 fuseerden de zusters van Soeterbeeck met het klooster Mariëndaal, dat in 1422 werd gesticht te Diest (België). In 1797 werden deze zusters door de Fransen verdreven. Ze vonden na enig rondtrekken een nieuw onderkomen in Sint-Oedenrode, waar ze een meisjesspensionaat oprichtten. In 1954 voegden de zusters zich bij de gemeenschap te Deursen, waarmee deze gemeenschap in Nederland de enige erfgenaam werd van de kloostertraditie van de Moderne Devotie. In 1970 vormden de zusters met enkele verwante buitenlandse vrouwenkloosters uit de Moderne Devotie

zij woonruimte aan oudere dames. Toen eind 18^e eeuw het Land van Ravenstein werd ingelijfd bij de Franse Republiek en vervolgens tot het Franse Rijk ging behoren, kregen de zusters het moeilijk. Tussen 1812 en 1814 moesten ze hun gebouwen verlaten. Daarna konden zij terugkeren, maar ze mochten geen nieuwe leden aannemen. Pas op 28 november 1840 kregen ze van koning Willem II toestemming om weer novicen aan te nemen. Elf vrouwen,

de vrouwelijke Congregatie van Windesheim.

De kloostergebouwen ondergingen in de loop van de tijd een aantal ingrepen. In het begin van de 20^e eeuw werd de vleugel uit 1744 vervangen en werd er een nieuw rectoraatshuis gebouwd. In 1968 veranderden de zusters de neogotische inrichting van hun kapel volgens de liturgische inzichten uit die jaren. De ruimte kreeg tevens een verlaagd plafond om hem beter te kunnen verwarmen.

Bijeenkomst van de internationale Congregatie, 1970

Herbestemming

Toen tegen het eind van de 20^e eeuw de gemeenschap in Deursen vergrijsde, nam zij in 1997 haar intrek in het kloosterbejaardenoord Sint Jozefoord te Nuland. Het klooster Soeterbeeck werd geschonken aan de Radboud Universiteit van Nijmegen, die als tegenprestatie zorgde voor de restauratie en voor onderzoek naar de Moderne Devotie. Bij de restauratie bleven oude elementen zo veel mogelijk behouden: vloeren, deuren, tegels, stucwerk, meubilair en kunstvoorwerpen. Ook de tuin werd door de nieuwe eigenaar heringericht, met behoud van de Lourdesgrot die door de zusters was gebouwd. Het voormalige klooster functioneert sindsdien als studie- en ontmoetingscentrum. De kostbare bibliotheek van de zusters vormt voortaan een onderdeel van de universiteitsbibliotheek. Hun archief is ondergebracht bij het bisdom 's-Hertogenbosch en bij het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha.

De voormalige bewoners in een nieuwe aanbouw, 2003

5

Jezuïeten in Ravenstein en Velp

Jezuïeten

Ignatius van Loyola was een Spaanse edelman, die zijn carrière begon als legerofficier. Hij raakte ernstig gewond en tijdens het moeizame herstel besloot hij 'soldaat van Christus' te worden. Vanaf 1534 zocht

hij met een aantal studiegenoten naar een passende vorm van kloosterleven. Het was de tijd van de contrareformatie: de katholieke kerk probeerde door interne hervormingen en goed onderricht tegenwicht te bieden aan de opkomst van het protestantisme. De kring rond Ignatius zou uitgroeien tot de internationale en invloedrijke Sociëteit van Jezus. Als actieve kloosterlingen zetten de Jezuïeten zich overal ter wereld in voor de kerk. Velen van hen waren en zijn werkzaam in het (hoger) onderwijs. Een bekende uitspraak van Ignatius luidt: "God zoeken en vinden in alle dingen". Om mensen daarbij behulpzaam te zijn schreef hij het boekje *Geestelijke oefeningen*.

Toen de orde in 1540 pauselijke goedkeuring had verkregen, kwamen er al snel Jezuïeten naar de Noordelijke Nederlanden, zowel vanuit Duitsland als vanuit België. De pogingen om hier in één van de steden een college te vestigen, hadden vooralsnog geen succes: de reformatie had langzaam maar zeker terrein gewonnen. Het politieke klimaat was ongunstig voor katholieken en zeker voor de Jezuïeten, die inmiddels bekend stonden als trouwe aanhangers van de paus. Noord-Nederland verkreeg onder de naam Hollandse Zending de status van missiegebied. Jezuïeten gingen staties (missiepos-

De Luciakerk van Ravenstein in 1741, in: *Het verheerlykt Nederland*, dl. 2 (Amsterdam 1746)

De huidige Luciakerk met op de voorgrond de voormalige kapel van de Mariacongregatie

ten) bewonen en vervulden van daaruit in de omgeving hun pastorale taken. Rond 1650 waren er op die manier bijna 100 Jezuïeten in de Hollandse Zending werkzaam, bijna evenveel als de leden van alle andere kloosterorden tezamen.

Geschiedenis van de Jezuïeten in Ravenstein

In 1630, een jaar na de inname van Den Bosch, kwam het Land van Ravenstein in handen van hertog Wolfgang Wilhelm van Neuburg. De hertog had zich in 1613 bekeerd tot het katholieke geloof. Zijn land stond open voor kloosterlingen en priesters. Dat kwam voor hen goed uit toen zij uit de aangrenzende Meierij van Den Bosch moesten vertrekken. De eerste Jezuïeten die naar Ravenstein kwamen, vielen onder jurisdictie van Michael Ophovius, de bisschop van Den Bosch die zelf al zijn residentie had moeten verlaten. Zij bleven slechts korte tijd. De hertog wenste dat Ravenstein onder het gezag viel van de aartsbisschop van Keulen. Hij gaf in 1633 aan de Jezuïeten van de Keulse (Nederrijnse) provincie het recht tot missiearbeid in het Land van Ravenstein, met uitsluiting van alle andere orden, met name van de Kapucijnen.

De voorgevel van het noviciaat in Velp. Foto: Archief Jezuïeten, Nijmegen

In 1634 kwamen er twee Jezuïeten naar Ravenstein: Rutger Closs en Bernard Hessel. Toen twee jaar later de pastoor van Ravenstein overleed, droeg de hertog Closs voor als nieuwe pastoor. Hij was de eerste van een lange reeks Jezuïetenpastoors: op één na waren alle Ravensteinse

De novicen in Velp in het studiejaar 1884/1885
Foto: Archief Jezuïeten, Nijmegen

pastoors tussen 1636 en 1865 Jezuïeten. Zij maakten de pastorie van Ravenstein (Sint Luciastraat 3) tot het centrum van de Jezuïetenstatie. Van een klooster was geen sprake: de pastoor woonde in de pastorie samen met een of twee kapelaans, eveneens Jezuïeten. Zij zorgden voor de zielzorg in Ravenstein en omgeving.

De kerk van Ravenstein raakte in de loop der jaren in slechte staat en werd te klein. Plannen om een nieuwe kerk te bouwen waren aanvankelijk financieel onhaalbaar. Een in 1729 begonnen jaarlijkse loterij in het Land van Ravenstein bracht echter voldoende geld op om met nieuwbouw te kunnen beginnen. In 1735 werd een nieuwe Luciakerk ingewijd (Sint Luciastraat 1), ontworpen door een Duitse Jezuïet en geïnspireerd op de Zuid-Duitse barok.

Op de plaats van de oude kerk richtten de Jezuïeten een Latijnse school op. Zij wilden het voorbeeld volgen van de Kruisheren, die in 1743 met een dergelijk college begonnen in Uden. Het ging om een algemene opleiding, met veel aandacht voor onderwijs in het Latijn: dit was tot in de 19^e eeuw de taal van de universitaire wereld. Weer bood de loterij financiële hulp. In 1752 gingen voor de jongens uit het Brabantse land de deuren open van het Gymnasium Aloysianum (Sint Luciastraat 2-4). Vanaf hun achtste jaar werden zij opgeleid om rond hun zestiende aan een universiteit te kunnen gaan studeren.

Toen tussen 1773 en 1814 de Jezuïetenorde, onder druk van een aantal vorsten, door de paus werd opgeheven, zetten de paters hun werk voort binnen een gemeenschap van priesters zonder kloosterregel. In 1811 werd de niet-Jezuïet Andreas van Wielick als pastoor benoemd, maar na zijn vertrek in 1840 kwam de Luciakerk weer onder het gezag van Jezuïeten. Zij richtten voor hun parochianen verschillende broederschappen en Mariacongregaties op: verenigingen met religieuze activiteiten.

In 1850 verkregen de Nederlandse Jezuïeten zelfstandigheid: er werd een Nederlandse provincie opgericht met aanvankelijk 102 leden. Tot dan toe volgden Nederlandse novicen een opleiding in Vlaanderen, maar de jonge provincie wenste een eigen noviciaat. De keus viel op Ravenstein. Met

de komst van novicen was er meer ruimte nodig. Er werd een huis aangekocht naast de Ravensteinese pastorie, dat werd verbouwd en voorzien van een kapel (Sint Luciastraat 5). De neoromaanse éénbeukige kapel werd aan Sint Jozef toegewijd. Het aantal novicen nam snel toe, waardoor moest worden uitgezien naar grotere huisvesting. In Velp, bij Grave, werd een perceel land aangeboden. In 1862 begonnen de Jezuïeten er met de bouw van het noviciaat Mariëndaal. Toen de Jezuïeten in 1865 Ravenstein verlieten, hadden zij hier en in Velp reeds 200 novicen opgeleid. De parochie werd overgedragen aan het bisdom Den Bosch. Het opleidingshuis in Velp bleef in functie tot 1966 (Tolschestraat 2, www.mariendaalvelp.nl).

Kloostergang in Velp
Foto: Archief Jezuïeten, Nijmegen

Herbestemming

In Ravenstein is, met uitzondering van de Luciakerk, weinig meer terug te vinden van de aanwezigheid van de Jezuïeten. De oude pastorie naast de kerk is omstreeks 1905 afgebroken en vervangen door een nieuwe pastorie in neorenaissancestijl. Van het noviciaatsgebouw naast de pastorie is de kapel bewaard gebleven. Aanvankelijk was deze vanaf de straat niet zichtbaar, maar omstreeks 1900 is de kapel voorzien van een nieuwe gevel en in 1983 is de ingang gewijzigd. Thans fungeert het gebouw als rouwkapel. Ook de kapel van de Mariacongregatie is bewaard gebleven. Daarin is thans een kapsalon gevestigd (Marktstraat 13).

Het Gymnasium Aloysianum bleef bestaan tot 1878. Na sluiting nam de gemeente Ravenstein het gebouw over. In 1905 werd het oude gebouw afgebroken en kwam er een nieuw gemeentehuis voor in de plaats, met een torentje. Dat moest op zijn beurt in 1978 wijken voor weer een nieuw gemeentekantoor, waarvan de bouwstijl verwees naar de oude Latijnse school. In 2002 verloor Ravenstein zijn zelfstandigheid als gemeente en werd onderdeel van de gemeente Oss. De ambtenaren vertrokken en het voormalige gemeentehuis werd verbouwd tot een appartementencomplex.

6

Kapucijnen in Velp

Kapucijnen

De minderbroeders Kapucijnen behoren tot de familie van Franciscaanse kloostergemeenschappen. Ze zijn ontstaan uit een hervormingsbeweging van kloosterlingen in Italië, die wilden terugkeren naar de oorspronkelijke eenvoud van Franciscus. Initiatiefnemers waren Mattheus de Bassi en de broers Ludovicus en Rafaël Fossombrone. De orde kreeg in 1528 goedkeuring van de paus. Kapucijnen mochten weer de strenge en sobere regel van Franciscus volgen, een baard dragen en een spitse kap. Aan deze kap, 'cappuccio' genoemd, is hun naam ontleend. Reeds rond 1530 kwamen de eerste Kapucijnen naar Nederland. Pastoraat, volksprediking en sociale activiteiten waren hun belangrijkste werkterreinen. Kapucijnen zijn een wereldwijde orde. Vanuit Nederland zijn veel Kapucijnen vertrokken naar de missie.

Geschiedenis van het klooster Emmaüs

In 1634 werd de Kapucijn Basilius van Brugge pastoor van Grave, dat sinds 1602 onder gezag van de Staten-Generaal viel. In 1645 kochten enkele welgestelde parochianen voor hem en zijn assistenten een stuk grond, met daarop een huis dat de naam Emmaüs droeg. De grond lag in het uiterste noordoosten van het Land van Ravenstein, waar kloosters waren toegestaan. Pater Basilius mocht van het huis een klooster maken.

Omdat het terrein in een overstroombedding van de Maas lag (de Beerse Maas genoemd), kwam het elke winter een of meerdere keren

onder water te staan. In 1715/1716 veroorzaakte de wateroverlast zoveel schade, dat het huis Emmaüs niet meer bewoonbaar was. Men besloot tot de bouw van een nieuw kloostercomplex, dat er tot op vandaag nog staat. Het gebouw is in verschillende fasen opgetrokken. Na de definitieve oplevering in 1733 is er nauwelijks meer iets aan veranderd. Je waant je in dit klooster meteen in de 18e eeuw.

Kapucijnenklooster vanuit de tuin

De kloostervleugels zijn in carré-vorm tegen de kerk aangebouwd. Op de benedenverdieping bevinden zich de gemeenschappelijke ruimtes: spreekkamers, refter (eetzaal), keuken en sacristie. Op de bovenverdieping liggen de kloostercellen. Karakteristiek voor een Kapucijnenklooster zijn de panelen die in de pandgangen hangen: met portretten en beschrijvingen van belangrijke personen uit de Kapucijner traditie. Een andere bijzonderheid, die je eveneens in meerdere Kapucijnenkloosters vindt, is het mechanische uurwerk, dominant aanwezig in het midden van het huis: het drijft meerdere klokken aan, zowel aan de binnen- als aan de buitenkant van het klooster. In de hal van het klooster hangt een portret van koning Willem II, voorzien van dankbare dichtregels. Als gevolg van het opheffingsdecreet dat Napoleon in 1812 uitvaardigde, moesten de paters hun klooster verlaten. Ze keerden enkele jaren later terug, maar pas in 1840 maakte Willem II formeel een einde aan de situatie van onderdrukking.

Naar Kapucijns gebruik is het meubilair in de kerk van hout. Opvallend is het altaarretabel, dat een hele muur beslaat. Bovenin is, onder een soort baldakijn, een beeldengroep van de Emmaüsgangers te vinden, waarover het Evangelie van Lukas vertelt. Het altaarretabel heeft allerlei mogelijkheden voor variabele presentaties, al naar gelang de periode van het kerkelijk jaar: onderdelen kunnen worden geopend of gesloten, naar voren of achteren gedraaid, of van verschillende panelen worden voorzien.

In de kerk liggen tenminste 97 Kapucijnen begraven. Slechts van enkelen is een grafsteentje te vinden. Meer aandacht krijgt de nagedachtenis van een aantal weldoeners, die bij de bouw van kerk en klooster hun aandeel leverden. Op

De refter van het Kapucijnenklooster

De gemeenschap van Velp, ca. 1930

Pesthuisje van de Kapucijnen

het altaarretabel staan de wapens van Franz Willem van Hohenzollern, heer van Boxmeer, en zijn vrouw Maria Catharina van Waldburg-Zeil. Op houten borden hoog aan de zijwanden zijn de wapens te vinden van andere adellijke personen die het klooster begunstigten.

In de kloostertuin wordt groente en fruit gekweekt voor eigen consumptie. In die tuin staat ook het oudste gebouwtje van het klooster: een pesthuisje uit 1670, dat als verblijfplaats moest dienen voor Kapucijnen die bij een epidemie pestlijders zouden bijstaan. Het gebouwtje bestaat uit een kapelletje met aan weerszijden een woon/slaapvertrek.

Eigentijdse activiteiten

Het klooster wordt nog altijd bewoond door Kapucijnen, al is de gemeenschap klein geworden. Zij verzorgen vieringen in de kloosterkerk, die overdag altijd open is.

Sinds 1978 komen in dit Kapucijnenklooster bijna alle weekenden belangstellenden uit heel Nederland bijeen, om zich te verdiepen in de spiritualiteit van Franciscus van Assisi en zijn tijdgenote Clara. Door mee te leven met de Kapucijnen maken zij kennis met een eeuwenoude kloostertraditie. De sobere leefstijl van Franciscus en zijn aandacht voor de schepping sluiten aan bij thema's in de huidige samenleving.

7

Kruisheren in Sint Agatha (Cuijk)

Orde van het H. Kruis

De Orde van het H. Kruis werd gesticht rond 1210 door Theodorus van Celles in het plaatsje Huy, even ten zuiden van Luik. Kruisheren zijn zogenaamde reguliere kanunniken: priesters die samenleven volgens een kloosterregel. Het kloosterleven dat zij leiden wordt aangeduid met *vita mixta*: een mengeling van beschouwende bezigheden en activiteiten in de samenleving, met name in pastoraat en onderwijs.

Rond 1300 bouwden bewoners van het Land van Cuijk langs de Maas een kapelletje, dat werd toegewijd aan de Heilige Agatha. In 1371 vertrouwde Diederik van Horn, voogd over het Land van Cuijk, de zorg voor het kapelletje toe aan de Orde van het H. Kruis.

Er kwamen drie Kruisheren naar Sint Agatha, die zich vestigden naast de kapel. In goede en minder goede tijden zijn de Kruisheren hier steeds blijven wonen. Sint Agatha is het enige middeleeuwse klooster in Nederland dat tot op de dag van vandaag in functie is. De geschiedenis van het klooster valt in grote lijnen uiteen in vier perioden: een bloeitijd in de middeleeuwen, een strijd om te overleven gedurende de reformatie, een nieuwe bloeiperiode vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw en een zoektocht naar nieuwe wegen sinds de jaren zestig van de vorige eeuw.

Geschiedenis van het klooster in Sint Agatha

Sint Agatha was in de middeleeuwen een vooraanstaand klooster binnen de Orde van het H. Kruis. Die bestond toen uit een zeventigtal kloosters, gelegen in Noordwest-Europa. De priorij van Sint Agatha stond bekend om zijn strenge leefwijze. Daarvandaan werden Kruisheren naar elders gestuurd om er orde op zaken te stellen of een nieuw klooster te stichten. Reeds in de 15^e eeuw bezat het klooster een eigen scriptorium en boekbinderij. Liturgische boeken en werken van geestelijke schrijvers werden overgeschreven en geïllustreerd. Rond 1500 werkte in Sint Agatha de bekende illustrator Johannes van Deventer. Van hem is een prachtig Graduale bewaard gebleven.

Aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) lag het klooster van Sint Agatha gevaarlijk tussen de legers van de Spanjaarden en de troepen van Willem van Oranje. Daarom vroegen de Kruisheren aan prins Willem, sinds 1559 heer van het Land van Cuijk, om bescherming. Ze ontvingen van de Oranjes meerdere malen *sauvegardes*: vrijgeleides die hen

Kruisherenklooster Sint Agatha

tegen aanvallen moesten beschermen. Ze konden echter niet verhinderen dat het klooster ten prooi viel aan plundering. Rond 1580 sloopten Spaanse soldaten een groot deel van het kloostercomplex. De Kruisheren zochten verschillende keren hun toevlucht in nabijgelegen dorpen. Pas tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) zagen ze kans om de kloostergebouwen te herstellen. Prins Maurits verleende hen tolvrijheid bij de aanvoer van bouwmaterialen over de Maas. Ook schonk hij een prachtig glas-in-loodraam voor de kerk, dat zich sinds 1874 in het Rijksmuseum bevindt. Het klooster bloeide weer op en opende in de 17^e eeuw zelfs een Latijnse school. Na de Vrede van Munster (1648) mochten de Kruisheren in Sint Agatha blijven wonen, maar vervielen al hun bezittingen aan de staat. De Kruisheren moesten het klooster huren. Na meer dan twee eeuwen touwtrekken werd in 1887 de knoop doorgemaakt: de Kruisheren kregen de kloostergebouwen terug, maar het grondgebied dat zij tot de reformatie bezaten bleef van de overheid.

Graduale van Johannes van Deventer, initiaal met afbeelding van de H. Agatha

Inmiddels waren er voor kloosterlingen betere tijden aangebroken. In 1840 had koning Willem II toestemming gegeven om weer novicen aan te nemen. Het was voor de Kruisheren net op tijd: van de hele middeleeuwse orde waren toen nog maar vier hoogbejaarde leden over, die in Sint Agatha en in Uden woonden. De orde begon aan een

Een vrijgeleidebrief van Willem van Oranje, 1575

nieuwe bloeiperiode, de eerste decennia onder leiding van magister-generaal Henricus van den Wijmenberg. De gemeenschap in Sint Agatha groeide snel en wederom werden vanuit deze plaats nieuwe Kruisherenkloosters gesticht, in Europa en in landen overzee. Sint Agatha was het moederhuis en het studiehuis van de orde: hier kregen jonge Kruissheren hun theologieopleiding. De nieuwe bloeiperiode duurde tot de jaren zestig van de vorige eeuw, toen kerk en samenleving ingrijpend veranderden.

Gedeeltelijke herbestemming

Net als bij andere kloostergemeenschappen nam na 1965 ook bij de Kruissheren het aantal intredingen sterk af. De gemeenschap van Sint Agatha vergrijsde. Het klooster was altijd zelfvoorzienend geweest: met een boerderij, wasserij, bakkerij, kleermakerij enz. Het aantal bewoners werd echter te klein om dergelijke voorzieningen in stand te kunnen houden. De boerderij werd in erfpacht gegeven. Voor de leegstand van gebouwdelen werden verschillende tijdelijke oplossingen gevonden, waaronder de verhuur van een kloostervleugel aan de Zusters van JMJ. Uiteindelijk werd in 2006 in dit klooster met zijn bijzondere geschiedenis het Erfgoedcentrum voor Nederlands Kloosterleven gevestigd.

Het Kruissherenklooster in 1920

Kruissheren in de kloostertuin, ca. 1930

De huidige kloostertuin

De Kruissheren bewaren in Sint Agatha bijzondere erfgoedcollecties: een oud archief, eeuwenoude boeken en (kunst)voorwerpen. Ca. 100 andere orden en congregaties uit heel Nederland besloten om hier eveneens hun erfgoed onder te brengen, dat voor belangstellenden toegankelijk wordt gemaakt. Kloostergemeenschappen hebben in de loop der eeuwen voor de Nederlandse samenleving veel betekend. Welke idealen hadden zij, hoe zag hun dagelijks leven er uit en waar zijn de sporen van hun werk te vinden? Deze vragen staan in het erfgoedcentrum centraal. Met het oog op het centrum is in 2004/2005 de voorvleugel van het kloostercomplex gerenoveerd. Daarnaast is een depot gebouwd, dat ongeveer 6,5 km archief- en bibliotheekmateriaal kan herbergen. In 2009 is het poortgebouw van het klooster gerestaureerd en ingericht als bezoekerscentrum.

De kloostertuinen van Sint Agatha, die bekend staan om hun authentieke karakter, zijn dagelijks toegankelijk tussen zonsopgang en zonsondergang. Exposities in bezoekerscentrum, kloosterkerk en erfgoedcentrum zijn toegankelijk in de periode april-oktober. Op donderdagen en vrijdagmiddagen kunnen onderzoekers terecht in de studiezaal van het erfgoedcentrum. Nadere informatie over klooster, erfgoedcentrum, openingstijden en rondleidingen is te vinden op de website.

Uit de collecties van het erfgoedcentrum: miniatuurcelletje met Karmelietes

Karmelieten in Boxmeer

Karmelieten

De oorsprong van deze orde ligt op de berg Karmel in Palestina. Rond 1200 leefden daar kluizenaars, die zich aaneensloten in een kloosterorde. In het Oude Testament is de berg Karmel verbonden met de

profeet Elia. Hij inspireert de Karmelieten tot enerzijds een leven van gebed en beschouwing en anderzijds diensten aan medemensen. De eerste Karmelieten woonden bij een kapelletje dat was toegewijd aan Maria. Daaraan dankt de orde haar officiële naam: Broeders van Onze Lieve Vrouw van de Berg Karmel. De regel van de Karmelieten kenmerkt zich door een sterke nadruk op de eenzaamheid, een eigen leefruimte voor iedere Karmeliet, gemeenschappelijk gebed en een wekelijks gezamenlijk gesprek.

In de loop van de 13^e eeuw werden de Karmelieten in hun land van oorsprong bedreigd en vluchtten zij naar Europa. Het was de tijd waarin de steden tot bloei kwamen. Om bestaansmogelijkheden te verwerven,

Ingang Karmelietenklooster

De gemeenschap van Boxmeer, ca. 1960. Foto: Archief Karmelieten, Boxmeer

veranderde de orde enigszins van karakter. In navolging van de Franciscanen en Dominicanen vestigden de Karmelieten zich in de steden en droegen bij aan het stadsapostolaat. Het eerste klooster op Nederlandse bodem werd in 1249 gesticht in Haarlem. Binnen de orde is steeds een spanningsverhouding blijven bestaan tussen de oorspronkelijke leefwijze en latere aanpassingen.

In de 16^e eeuw vond in Spanje een hervorming van de orde plaats. Twee inspirerende leiders, Teresa van Avila en Johannes van het Kruis, zorgden ervoor dat in verschillende kloosters het ideaal van een beschouwend leven in afzondering opnieuw centraal kwam te staan. Hun hervorming leidde tot een splitsing binnen de orde. De nieuwe beweging ging verder onder de naam Orde van de Ongeschoeide Karmelieten. Hoewel de oude en de nieuwe orde veel gemeenschappelijk hadden, duurde het tot de 20^e eeuw voordat er een situatie van samenwerking ontstond. De Karmelieten van Boxmeer behoren tot de oude observantie.

Geschiedenis van het klooster in Boxmeer

De vrije heerlijkheid Boxmeer werd bestuurd door de graven van Bergh, die er een kasteel bezaten. Graaf Albert van den Bergh nam het initiatief tot de stichting van een klooster op zijn grondgebied en vanuit Antwerpen kwamen er in 1653 Karmelieten naar Boxmeer. Een jaar later droeg pastoor Peelen de plaatselijke zielzorg aan hen over. Tevens namen zij de bediening van buurtparochies ter hand, de leiding van een Latijnse school en de zorg voor de Heilig Bloeddevotie in Boxmeer.

De Karmelieten begonnen meteen na aankomst met de bouw van een klooster, dat bestaat uit vier vleugels met een binnentuin. Verrassend is, dat de meest versierde gevel van het klooster niet aan de straatkant ligt, maar naar binnen is gekeerd. Misschien dat de bouwers hiermee de voornaamste trek van hun spiritualiteit tot uitdrukking hebben willen brengen: een leven met God, in stilte en ingekeerdheid. Om de binnentuin ligen kloostergangen met prachtige glas-in-loodramen, waarop belangrijke personen uit de traditie van de Karmelieten zijn afgebeeld. Het klooster

De binnenzijde van het klooster

Refter met portretschilderijen. Foto: Archief Karmelieten, Boxmeer

beschikt eveneens over een serie portretschilderijen van adellijke personen, die hebben bijgedragen aan de bestaansmogelijkheden.

Gezien vanuit de straatkant, ligt rechts naast het klooster de voormalige Latijnse school, geopend in het begin van de 18^e eeuw. Achter het oorspronkelijke kloostercomplex is rond 1930 een nieuwe vleugel aangebouwd, in verband met het grote aantal novicen (zichtbaar vanaf het Kerkpad). Links naast het klooster ligt de kerk, toegewijd aan Sint Petrus. De huidige kerk is gebouwd door architect Wilhelm Valk uit Vught, nadat de vorige in 1944 werd verwoest. In de crypte zijn nog de fundamenten

Inkleding van Karmelieten in de kloosterkerk, 1964. Foto: Archief Karmelieten, Boxmeer

zichtbaar van drie vroegere kerken: een oudste van vóór 1300, een gotische baksteenkerk en een neogotische uitbreiding van 1870. Het 17^e-eeuwse oksaal en orgel hebben de verwoesting van 1944 overleefd. Ze zijn nu te bewonderen tegen de achtergevel van het kerkgebouw (aan de straatzijde). Het huidige ge-

bouw heeft de uitstraling van een parochiekerk, hoewel voorin nog koorbanken staan voor het koorgebied van kloosterlingen.

Glas-in-loodraam met voorstelling van het H. Bloedwonder

De voortzetting van tradities

Al voordat de Karmelieten naar Boxmeer kwamen, was er sprake van de bijzondere verering van een reliek met Heilig Bloed. Aan de verering, die waarschijnlijk al uit de 15^e eeuw stamde, lag een wonderverhaal ten grondslag. Een priester die de heilige mis opdroeg, twijfelde na de consecratie of Jezus Christus wel tegenwoordig was in de gedaanten van brood en wijn. Plotseling veranderde toen de wijn in bloed, dat hoog opbruiste in de kelk. Drie druppels vloeiden over de rand en vielen op het corporale: de linnen doek onder de kelk. De priester schrok en smeekte God om vergeving. Het bloed in de kelk nam weer de gedaante aan van wijn, maar de druppels die op het corporale waren gevallen, behielden de kleur van bloed. Het corporale wordt in Boxmeer bewaard als een kostbare reliek. In 1656 schonk graaf Albert een prachtige schrijn om de reliek in te bewaren: die is momenteel te zien bij het binnengaan van de kerk, in de kapel rechts. Ieder jaar wordt op de tweede zondag na Pinksteren de Boxmeerse Vaart gehouden: een processie waarin de reliek wordt meegedragen.

Het klooster wordt vandaag de dag bewoond door een Karmelitaanse kloostergemeenschap, bestaande uit mannen en vrouwen. Zij komen drie keer daags bijeen in de Heilig Bloedkapel om te bidden. Deze bijeenkomsten zijn ook voor derden toegankelijk. Verder verzorgen zij parochiële vieringen en bezinningsbijeenkomsten voor iedereen die zich wil verdiepen in geloofs- en levensvragen.

In het klooster is sinds 1945 het Nederlands Carmelitaans Instituut (NCI) gevestigd, dat boeken en archieven beheert over de geschiedenis en de spiritualiteit van de Karmelieten. Een bijzondere collectie betreft de Karmeliet Titus Brandsma, een Nijmeegse hoogleraar, die in de Tweede Wereldoorlog actief was in het verzet en omkwam in het concentratiekamp van Dachau.

Karmelietessen in Boxmeer

Karmelietessen

De achtergrond van de zusters Karmelietessen is vergelijkbaar met die van de Karmelieten, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk. De vrouwelijke tak ontstond in de 15^e eeuw. In 1452 vormde de Karmeliet Joannes Soreth een begijnhuis in Geldern (Duitsland) om tot het eerste vrouwenklooster van de orde. Niet veel later werd er een vrouwenklooster gesticht in Vilvoorde (België). Van hieruit kwamen in 1672 zusters naar Boxmeer. Terwijl de mannen naast hun beschouwende leven in het klooster ook actief

waren buiten de kloostermuren, kenden de vrouwenkloosters vanaf het begin strenge regels voor contacten met de buitenwereld.

Om de beschouwing zoveel mogelijk kansen te geven, speelde het leven van de zusters zich af binnen een afgebakende ruimte. Die leefruimte had vertrekken om te bidden, te eten, te slapen, te studeren, te werken en zich te ontspannen. Meditatie en (koo)gebed waren belangrijke elementen in het dagritme van de zusters. In het verleden nam het leven in afzondering straffe fysieke vormen aan: de zusters waren van de buitenwereld afgescheiden door een kloostermuur, tralies, gordijnen, een rolluik en gezichtsbedekkende sluiers. Om het klooster te verlaten hadden zij toestemming nodig van de bisschop, evenals voor het toelaten van buitenstaanders in hun leefruimte. De dagelijkse noodzakelijke contacten met de buitenwereld werden onderhouden door daartoe speciaal aangestelde 'lekenzusters'. De afgezonderde leefwijze was zo kenmerkend, dat in het Nederlands werd gesproken over 'slotkloosters' en 'slotzusters'.

Geschiedenis van het klooster in Boxmeer

In 1666 vermaakte pastoor Peelen zijn landhuis Elsendael aan het Armbestuur van Boxmeer, met de voorkeur voor bewoning door "religieuze vrouwpersonen". Toen hij overleed, zorgden de paters Karmelieten voor

Klooster Elsendael

Koorgebed in Elsendael
Foto: Archief Karmelieten, Boxmeer

Dagelijkse recreatie
Foto: Archief Karmelieten, Boxmeer

de komst van Karmelietessen. De zusters vonden in Boxmeer een woning en een kapel die reeds voor gebruik waren ingericht. In het testament van pastoor Peelen was ook opgenomen, dat de zusters die Elsendael zouden betrekken onderwijs dienden te geven aan de arme kinderen van Boxmeer. Dit was strijdig met de leefwijze van de Karmelietessen, maar er werd een oplossing gevonden: de onderwijzeres moest in de deuropening van het klaslokaal blijven staan, zodat ze toch aan de slotregels voldeed! Pas in 1865 droegen de zusters hun onderwijstaak over aan een andere klooster-gemeenschap, die toen in Boxmeer kwam wonen: zusters van de Sociëteit van JMJ.

De zusters maakten in de loop van de tijd een en ander mee. Reeds in 1682 werd de eerste steen gelegd voor een nieuwe kapel. De zusters braken bouwvallige gedeeltes van het huis af en voegden nieuwe bijgebouwen toe. In 1740 hadden ze zwaar te lijden onder een overstroming van de

Noviciaatsvleugel van het paterklooster

Maas, waarbij de koestel instortte. In 1772 vierden de zusters een grandioos eeuwfeest. En rond 1800 vingden zij religieuzen op die uit Frankrijk werden verdreven. Ook voor henzelf brak er een moeilijke tijd aan. Toen Napoleon in 1812 bepaalde dat kloosters ontruimd moesten worden, vonden de zusters enkele jaren gastvrijheid bij de plaatselijke bevolking. In 1814 konden zij naar

hun klooster terugkeren, maar tot 1840 bleef het hen verboden om nieuwe leden aan te nemen. Dankzij hun afgezonderde leefwijze konden zij in het geheim echter toch enkele vrouwen binnenlaten.

Na 1840 herleefde het klooster snel. De aanwas van nieuwe zusters maakte het mogelijk om vanuit Boxmeer nieuwe Karmelkloosters te stichten, in binnen- en buitenland: het Duitse Xanten (1870), Zenderen (1889), Heerlen (1930), Brazilië (1948), Engeland (1956), Indonesië (1961) en Sappemeer (1969). Maar toen veranderde weer de tijdgeest en traden er in Nederland nauwelijks nog vrouwen toe. De gemeenschap van Boxmeer vergrijsde. Begin jaren zeventig van de vorige eeuw zocht zij naar woongelegenheden waar oudere zusters verzorgd konden worden. In overleg met de Karmelieten in Boxmeer besloten de zusters om het vroegere noviciaatshuis van het paterklooster te verbouwen tot kloosterbejaardenoord. In 1975 verlieten de zusters het klooster Elsendael. Twintig jaar later verhuisden zij nogmaals binnen Boxmeer, naar het kloosterbejaardenoord Sint Anna in de Veerstraat.

Herbestemming

Volgens de oorspronkelijke testamentaire beschikking ging klooster Elsendael in 1975 terug naar het Armbestuur van Boxmeer, dat steeds eigenaar was gebleven (de RK Charitasinstelling Sint Petrus). Het klooster bleek in slechte staat te zijn, maar Boxmeer wilde het gebouw graag behouden. Het Centraal Missie Commissariaat (CMC) van de Nederlandse religieuzen bleek bereid om het klooster over te nemen. Het werd gerestaureerd en een aantal jaren gebruikt voor cursussen en bezinningsbijeenkomsten. Toen bleek dat de exploitatie voor het CMC niet haalbaar was, werd naar een nieuwe invulling gezocht. Momenteel wordt een deel van het klooster gebruikt door het MBO College De Maasvallei, onderdeel van ROC Nijmegen. Hiermee wordt voldaan aan de testamentaire bepaling van pastoor Peelen, dat er sprake dient te zijn van onderwijs. Een ander deel van het gebouw is in gebruik als hotel-restaurant, conferentieoord en feestgelegenheden. In 2001 is het klooster verbouwd en ingericht voor de nieuwe bestemming. Bij die herinrichting is veel respect betoond voor de wijze waarop de ruimtes drie eeuwen lang zijn gebruikt en genoemd door de kloosterzusters: dit is overal in het gebouw terug te vinden.

De deur naar de eetzaal (refter), 2010

10

Kruisheren in Uden

Kruisheren naar Uden

Vanaf 1371 waren de Kruisheren in Brabant aanwezig in Sint Agatha, nabij Cuijk (hoofdstuk 7). In 1470 begonnen vijf Kruisheren in Den Bosch een klooster, toegewijd aan de Heilige Catharina. De gemeenschap bloeide en de paters droegen zorg voor het pastoraat. De door hen nieuw gebouwde Kruis- of Catharinakerk werd verheven tot parochiekerk. De situatie voor de religieuzen in Den Bosch veranderde drastisch in 1629. Uitgerekend op 14 september, het feest van Kruisverheffing, een hoogfeest voor de Kruis-

heren, werd de stad na maandenlang beleg ingenomen door de troepen van Frederik Hendrik. Alle mannelijke kloosterlingen moesten binnen twee maanden de stad verlaten.

De Kruisheren vestigden zich korte tijd in Schijndel. Toen echter de Staten-Generaal in 1636 een verbod uitvaardigde voor religieuzen in de hele Meijerij van Den Bosch, trokken zij naar Uden. Deze plaats behoorde al sinds de 14e eeuw tot het Land van Ravenstein, één van de Brabantse enclaves waar de Staten-Generaal niets te vertellen hadden.

De Kruisheren betrokken in Uden een boerderij op de Bitswijk. In 1652 kregen zij toestemming om een klooster te bouwen op de Vorstenburg, rustig gelegen aan de rand van de stad. De Kruisheren kregen steeds meer bemoeienis met de plaatselijke kapel van O.L. Vrouw ter Linden, waarvan al in de 14^e eeuw sprake was. Volgens de overlevering zou hier een Maria-beeld gevonden zijn, in een oude lindeboom. Dit werd gezien als een teken van goddelijke uitverkiezing

Beeld O.L. Vrouw ter Linden,
eerste kwart 16^e eeuw

De eetzaal van het college, 1929

van deze plek. Maria werd er vereerd om vruchtbaarheid te geven aan mens, vee en akkers. De Kruisheren zetten zich in voor deze Mariaverering. Het financiële voordeel van de zorg voor een dergelijke devotieplek kwam hen daarbij niet ongelegen: hun bezittingen in Staats-Brabant werden in 1658 geconfisqueerd.

In 1667 erkende de Kerk een miraculeuze genezing op voorspraak van O.L. Vrouw ter Linden. De kerkelijke goedkeuring van de devotie bevorderde de toeloop. Het aantal bedevaartgangers nam toe, individueel en in groepsverband, zeker toen het kerkelijk gezag in Rome aan de bedevaart naar Uden aflaten verbond. De bedevaartplaats trok niet alleen mensen uit Uden, maar ook veel katholieken uit omliggende streken, die in eigen gebied nergens ter pelgrimage konden gaan.

Een nieuw klooster

In 1674 werd de zorg voor de kapel officieel aan de Kruisheren toevertrouwd. In de daaropvolgende decennia kregen zij, met steun van landsheer Johan Willem van Neuburg, ook het recht op de inkomsten die aan de kapel waren verbonden. Bovendien verkregen de Kruisheren toestemming om naast de kapel een nieuw klooster te bouwen. Deze locatie was, met het oog op de dagelijkse zorg voor de kapel, veel geschikter dan de Vorstenburg. Rond 1700 werd het nieuwe klooster opgetrokken. Tien jaar later volgde een nieuwe achthoekige devotiekapel.

In de nieuwbouw van het klooster vestigden de Kruisheren in 1743 een Latijnse school, bedoeld om priesters op te leiden - natuurlijk bij

De rookclub van het college, 1931

Klasfoto, ca. 1935

voorkeur tot Kruisheer - of studenten voor te bereiden op universitaire studies. Daarmee volgden zij het voorbeeld van de Derde Orde in Gemert, de Franciscanen in Megen en de Karmelieten in Boxmeer. De stichter en eerste rector van de school was Waltherus Peyenburg, die zelf in Leuven had gestudeerd. De school had een goede naam en voldoende leerlingen om lange tijd te blijven voortbestaan: in 1814 waren het er meer dan 100. Daarna nam het aantal af en in 1841 was er geen Kruisheer meer beschikbaar voor het ambt van rector. De wereldheer Antonius van den Berg vervulde deze rol tot aan de opheffing van de school in 1879.

De Kruissheren wilden echter graag opnieuw jongens tot priester kunnen opleiden. In 1886 lukte het om een eigen college te starten: het College van het H. Kruis, gehuisvest in een nieuw gebouw bij het klooster.

Hoewel de school van belang was voor de aanwas van Kruissheren, had deze in principe het karakter van een vrij priestercollege. Veel priesters, zowel wereldheren als kloosterlingen, hebben in de 20^e eeuw hun eerste vorming in Uden gehad. In de eerste vijftig jaren zijn 650 studenten van het college tot priester gewijd.

Aanvankelijk woonden de leerlingen van het college extern, in kosthuizen in Uden. Door de grote aanwas van leerlingen werd het onderbrengen in goede kosthuizen moeilijker, en werd de wens om hen in een internaat bij elkaar te brengen sterker. Die wens werd in 1922 vervuld met nieuwbouw van het college, naast kapel en klooster. Kort daarop volgde nog een uitbreiding. Uiteindelijk was in 1925 een kloek gebouw gereed met klaslokalen, een studiezaal, een eetzaal, drie slaapzalen, pianokamertjes, spreekkamers en al wat er in zo'n internaat nodig was.

Het oude Kruissherenklooster werd in het begin van de 20^e eeuw afgebroken. De Roermondse architect Caspar Franssen bouwde op dezelfde plaats een nieuw klooster en een kapel, opgetrokken in neogotische stijl in rode baksteen. Van 1905 tot en met 2009 leefden hier de Udense Kruissheren. Zij zorgden voor het pastoraat en voor de liturgie in de kapel, voor het onderwijs op het college en voor het katholieke maatschappelijk leven in stad en omgeving.

Herbestemming

In 2009 is het klooster gesloten en verkocht aan de zorginstelling Brabant Zorg. In samenwerking met Brabant Zorg werden voor de Kruissheren zorgappartementen gebouwd in de voormalige tuin van het klooster. Ook het eigendom van de kapel is overgegaan naar de zorginstelling. Een beheerstichting waarin zowel de Kruissheren als de nieuwe eigenaar vertegenwoordigd zijn, regelt de activiteiten in dit gebouw. De kapel is dagelijks toegankelijk. Het College van het H. Kruis maakt momenteel deel uit van het Udens College.

Het kloostercomplex in Uden, ca. 1950

Birgittinessen in Uden

Birgittinessen

De Heilige Birgitta werd in 1303 geboren in Zweden. Ze trouwde heel jong en kreeg acht kinderen. Als lid van de Derde Orde van Sint Franciscus (een lekenbeweging) leidde Birgitta een sober leven. Na de dood van haar man in 1344 legde zij zich nog meer toe op ascese en gebed.

Birgitta ontving regelmatig hemelse boodschappen en had de overtuiging dat Christus zelf haar de opdracht gaf om een nieuwe orde te stichten: de Orde van de Allerheiligste Zaligmaker, beter bekend als Orde van de Heilige Birgitta. Het eerste klooster was gevestigd in Vadstena (Zweden). Het was een dubbelklooster, met een deel voor vrouwen en een deel voor mannen. Het doel van de gemeenschap was om de kerk nieuw leven in te blazen, niet door te preken, maar door te bidden, pelgrims te ontvangen en een verborgen leven te leiden, zoals Maria in haar huis in Nazareth. In 1378 verkreeg de orde pauselijke goedkeuring. Birgitta werd in 1391 heilig verklaard en in 1999 uitgeroepen tot patrones van Europa, samen met Catherina van Siëna en Edith Stein.

In 1434 stichtte Milla van Campen een klooster van de orde in Rosmalen: Coudewater of Mariënwater genoemd. Net als in Vadstena ging het om een dubbelklooster. Het werd een bloeiende gemeenschap met een groot scriptorium. Maar toen brak de tijd aan van de reformatie en de Tachtigjarige Oorlog. Na de Vrede van Munster (1648) moesten de paters het klooster verlaten. De zusters mochten er blijven wonen en kregen voor hun levensonderhoud een toelage. Dit op voorwaarde dat zij geen nieuwe leden meer aannamen.

Birgittinessenklooster
Foto: Museum voor Religieuze Kunst, Uden

Het klooster in de tijd dat de Birgittinessen het gebouw kochten van de Kruisheren

Het klooster Maria Refugie in Uden

Toen er rond 1700 nog maar enkele zusters over waren, gingen die op zoek naar een woonplaats waar zij wel mochten blijven bestaan. In 1711 kochten zij voor 1.600 gulden het vervallen voormalige klooster van de Kruisheren in Uden. De zusters hielden bedeltochten om het herstel van de gebouwen financieel mogelijk te maken. Ze hadden succes: in 1714 konden zij een schoolhuis laten bouwen, in 1716 werden de gastenkamers en bakkerij hersteld en in 1719 de keuken, de refter en de verblijven van moeder overste. Het schoolhuis was een pensioonaat voor jonge meisjes, dat 80 jaar lang een goede naam had als onderwijsinstelling. In 1739 schonk de heer van Ravenstein aan de zusters de aanzienlijke som van 3.000 gulden, voor de bouw van een grotere kloosterkerk. Het geld was afkomstig uit de jaarlijkse loterij die ook de Jezuïeten in Ravenstein aan financiële middelen had geholpen (hoofdstuk 5). De kerk werd gewijd op 24 juni 1749.

Aan het eind van de 18^e eeuw brak opnieuw een moeilijke tijd aan. Toen Franse troepen Nederland naderden, vluchtten de zusters naar Leiden. Een jaar later kwamen ze terug en troffen hun klooster vernield en geplunderd aan. Ze namen het herstel ter hand. De jaren tussen 1810 en 1814 waren opnieuw heel spannend. Napoleon verbood de aanwezigheid van kloosters en koning Willem I trad in zijn voetsporen. Veel bezittingen van de zusters werden in beslag genomen. In 1814 moesten zij kiezen:

ofwel het klooster verlaten met een pensioen, ofwel blijven, maar dan zonder inkomen en met een verbod om nieuwe leden aan te nemen. De zusters kozen voor het laatste. Net als bij andere vrouwenkloosters in de omgeving namen zij in de jaren daarna wel kostjuffrouwen op. Feitelijk ging het om vrouwen die een kloosterleven wilden leiden. Toen Willem II in 1840 het verbod op nieuwe kloosterlingen ophief, konden zij hun kloostergeloftes afleggen. Er begon een nieuwe periode van bloei. De zusters maakten een nieuwe start met hun school en stichtten vanuit Uden een klooster in Weert. De Birgittinessen zijn slotzusters, hetgeen betekent dat zij in afzondering leven. In de 20^e eeuw werd het slotzusters niet langer toegestaan om activiteiten voor derden te organiseren. Hun leven heeft een sterk contemplatief karakter. Voor de Birgittinessen speelt het overwegen van het lijden en de opstanding van Christus een grote rol. Het geloof in nieuw leven na de dood vormt de kern van hun religieuze bestaan. Daarnaast is het gebed voor de medemens een belangrijke taak. En ook hebben de zusters het ideaal om zelf in hun levensonderhoud te voorzien.

Zusters Birgittinessen tijdens het koorgebed
Foto: Museum voor Religieuze Kunst, Uden

De zusters dragen een onopvallend grijs habijt. Opvallend is echter wel de hoofdbekleding. Op een zwarte sluier dragen zij witte banden met vijf rode stippen. Deze stippen symboliseren de vijf wonden van Christus aan het kruis.

Gedeeltelijke herbestemming

In 1973 werd in een deel van het klooster, waaronder de voormalige boerderij, een Museum voor Religieuze Kunst opgericht. Aanvankelijk bestond de collectie uit de voorwerpen van het bisschoppelijk museum

Deuren met afbeeldingen van de H. Birgitta
Foto: Museum voor Religieuze Kunst, Uden

in Den Bosch, uit de kostbaarheden van de zusters zelf en uit bruiklenen van het Rijksmuseum in Amsterdam. In de loop van de jaren is de collectie sterk gegroeid en werd het museum enkele keren uitgebreid. Belangrijke collectieonderdelen zijn nu: een grote verzameling middeleeuwse beelden, een groep zeldzame oude monstransen, een omvangrijke collectie over volksdevotie (waaronder tienduizenden bidprentjes), objecten over de abdij en de regio en een verzameling hedendaagse religieuze kunst. Het museum is dagelijks geopend, met uitzondering van de maandagen.

Op de bronzen deuren die toegang geven tot het terrein van de zusters zijn scènes afgebeeld uit het leven van de Heilige Birgitta. De binnentuin van het kloostercomplex is ca. 30 jaar geleden beplant naar voorstelling van een middeleeuwse kruidentuin. Deze tuin bestaat uit strakke perken en heeft vier afdelingen: geneeskrachtige planten, keukenkruiden, verfstofplanten en min of meer zeldzame inheemse gewassen. In totaal staan er meer dan 150 plantensoorten.

De kruidentuin. Foto: Museum voor Religieuze Kunst, Uden

Broeders Penitenten in Boekel

Broeders Penitenten, het begin

Op Nieuwjaarsdag 1723 sloot Bartholomeus Luijten, rector van de kapel van O.L. Vrouw van Handel, een contract met drie mannen, die sinds enkele jaren een Franciscaans gezinde broederschap vormden.

Het driemanschap nam de zorg op zich voor het beheer en het onderhoud van de kapel. Die had zich vanaf de 14^e eeuw ontwikkeld tot een druk bezocht bedevaartsoord. In het contract werd ook het broederlijk samenleven van Daniël de Brouwer en zijn twee volgelingen beschreven. Van een klooster kon geen sprake zijn, want die waren binnen de commanderij niet toegestaan (zie de inleiding van deze gids). De broeders gingen wonen in de kluis De Haenencamp, die als kosterswoning bij de kapel was gebouwd. Weldra gingen zij ook onderwijs geven aan jongens uit de buurt en uit Staats-Brabant, waar katholiek onderwijs niet was toegestaan.

De oude kluis raakte bouwvallig en bovendien te klein, omdat zich meer broeders aansloten en er onderdak nodig was voor leerlingen. In 1734 was de bouw van een nieuwe kluis gereed, genaamd De Bloemendael. Bij de kluis werden een brouwerij en een hostiebakkerij gebouwd. De broeders riepen weerstand op: bij de brouwers in Gemert vanwege de concurrentie en bij de autoriteiten omdat zij de communiteit als een (verboden) kloostergemeenschap beschouwden. Een rustiger en veiliger plek werd gezocht en gevonden, een paar kilometer verderop in Boekel.

Museum De Kluis in Boekel

Geschiedenis van Huize Padua in Boekel

Boekel lag in het Land van Ravenstein, op loopafstand van Handel. Het was een vrije enclave, waar geen beperkingen voor kloosterlingen golden. De landheer verleende in 1741 aan Daniël de Brouwer toe-

Ets door P. Holman van Huize Padua in Boekel, met rechts de kluis, 1978

stemming om zich met zijn broeders in Boekel te vestigen. Een jaar later was de bouw van een nieuw huis gereed. Het werd Huize Padua genoemd, naar de Italiaanse stad waar de Heilige Antonius is begraven, een belangrijk volgeling van Franciscus. Acht broeders gingen er wonen, samen met interne leerlingen. Zij droegen zorg voor de kapel van Handel en gaven onderwijs. Ook in Boekel was er een hostiebakkerij en een bierbrouwerij. Gedurende heel de 18^e eeuw bleef de kapel veel bezoekers trekken en in de jaren rond 1770 waren er maar liefst 50 leerlingen in de kost. Het was nodig Huize Padua met een verdieping te verhogen.

Rond 1800 daalde echter zowel het aantal broeders als het aantal leerlingen. In de jaren dat Nederland tot het Franse Keizerrijk behoorde (1810-1813) werd Huize Padua geconfisqueerd om er soldaten in te kwartieren. Toen de Fransen vertrokken waren, werd de school voor korte tijd heropend, tot dat Handel in 1822 een eigen school kreeg. Aan de zorg voor de kapel van Handel kwam in 1833 een einde, toen de nieuwe rector van de kapel een eigen huisknecht meenam voor het kosterschap. De broeders gingen zich toeleggen op de verpleging, met name van psychiatrische patiënten. De Eerste Krankzinnigenwet van 1841 zorgde voor toezicht op dergelijke inrichtingen. Twee jaar later werd Huize Padua bij Koninklijk Besluit erkend. In hetzelfde jaar begonnen de broeders met de bouw van een afzonderlijk verpleegtehuis.

De broeders vormden nog steeds een wereldlijke vereniging, vanaf 1855 opererend onder de naam Vereniging van Landbouw en

Broeders Penitenten, 1897

Patiënten in Huize Padua, ca. 1920

Werken op de akkers van Huize Padua, ca. 1925

De keuken in Huize Padua, ca. 1920

deelte waar geen vrouwen mochten komen. De apostolisch vicaris Borret had hiertoe besloten om elke verdachtmaking te vermijden “in deze tijds omstandigheden, wanneer er zo veele lasteraars van al wat geestelijk is,

Creative therapie in Huize Padua, ca. 1930

Verzorging van Krankzinnigen. Pas in 1871 kregen de broeders formeel de status van een religieuze congregatie. Zij legden religieuze geloftes af als leden van de Congregatie van de Broeders van den Derden Regel van Penitentie van den H. Vader Franciscus van Assisië, later korter aangeduid als Congregatie Broeders Penitenten. Hoewel Huize Padua formeel nog geen klooster was, had het vanaf 1821 wel een slotge-

deelte waar geen vrouwen mochten komen. De apostolisch vicaris Borret had hiertoe besloten om elke verdachtmaking te vermijden “in deze tijds omstandigheden, wanneer er zo veele lasteraars van al wat geestelijk is, zo veele openbare maar nog meer

hijmelijke vijanden van onze godsdienst gevonden worden”. In de loop van de 19^e eeuw nam zowel aantal broeders als het aantal patiënten gestaag toe. Uitbreiding was nodig. Tot 1839 had een van de kamers van Huize Padua als gebedsruimte gediend, maar nu kregen de broeders een eigen kapel. Vanaf 1846 was er op het terrein ook een ‘herenhuis’, waar priesters die buiten functie waren geraakt tot rust konden komen. Paters Redemptoristen gaven hen geestelijke begeleiding in de vorm van retraits. In 1856 kwam het Sint Jozefpaviljoen gereed, in 1887 de paviljoens Franciscus, Dymphna en Maria, in 1892 een verbouwing van het paviljoen eerste klas. Vanaf 1872 waren de patiënten gescheiden in een eerste, tweede en derde klasse, elk in eigen huisvesting. Er moesten

Huize Padua, paviljoen Sint Jozef, ca. 1930

werkplaatsen zijn, een apotheek en een gebouwtje voor besmettelijke zieken. In 1897 kwam een nieuwe kapel gereed, gebouwd door architect J. Heijkants.

Herbestemming

Bouw en verbouw bleven ook in de 20^e eeuw doorgaan: een nieuw administratiekantoor en broederhuis in expressionistische stijl (1923/1924) en het Eikenheuvelpaviljoen in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid (1930). In de jaren tachtig kreeg het architectenechtpaar Aldo en Hanny van Eyck opdracht voor nieuwe uitbreidingen. Inmiddels waren de broeders vertrokken. Zij trokken zich vanaf de jaren zestig geleidelijk aan terug uit de activiteiten. De psychiatrische zorg werd overgenomen door de GGZ (Geestelijke Gezondheidszorg) Oost-Brabant. Vanuit Boekel waren ook elders in Nederland instellingen voor psychiatrie en zwakzinnigenzorg gesticht: Huize Assisië te Udenhout, de Sint Josephstichting te Apeldoorn, de Hartekamp

te Heemstede, de Lathmer te Wilp en Mariahof in Tilburg. Alle huizen werden in 1967 overgedragen aan de Daniël de Brouwerstichting, waarmee het bestuur in handen van leken kwam.

Van de twee kluizen van de broeders uit de beginperiode in Handel is niets bewaard gebleven. Het terrein in Boekel is in gebruik van de GGZ Oost-Brabant. In het oudste gebouw uit 1742 is thans het museum De Kluis gehuisvest. Hier wordt een beeld gegeven van de geschiedenis van de Broeders Penitenten, van Huize Padua en van de psychiatrie in Nederland. De kapel kon van sloop worden gered door er appartementen in te bouwen.

Bibliotheek in het broederhuis van Huize Padua

De Duitse Orde en andere kloosterlingen in Gemert

De bewoners

Onder de kloosters die gelegen zijn in de voormalige katholieke enclaves in Noordoost-Brabant, neemt Gemert een bijzondere plaats in. In het kasteel van Gemert woonden achtereenvolgens maar liefst drie kloostergemeenschappen: de Duitse Orde, de Jezuïeten en de Congregatie van de H. Geest. Nadere informatie over de Jezuïeten is te vinden in het 5^e hoofdstuk van deze gids. De Duitse Orde en de Congregatie van de H. Geest worden hier toegelicht.

De Duitse Orde is ontstaan in 1190, ten tijde van de kruistochten, als hospitaalbroederschap. De leden verzorgden pelgrims en verpleegden zieken en gewonden in de strijd om de bevrijding van het Heilige Land, uit de overheersing door de islam. Reeds na een jaar plaatste de paus de orde onder zijn bescherming. Van hospitaalbroederschap transformeerde de

Duitse Orde in 1198 tot geestelijke ridderorde, naar het voorbeeld van de Tempeliers en Johannieten. In 1220 verkreeg zij van de paus de toestemming voor eigen priesters. Zowel de priesters als de ridderbroeders legden geloften af van gehoorzaamheid, kuisheid en armoede. Daarnaast bestond een gemeenschap uit lekenbroeders en in enkele gevallen ook uit zusters. De combinatie van gewapende strijd met sociale zorg en gebed, maakte de Duitse Orde tot een aparte kloosterlijke gemeenschap. Aan de basis

van de organisatie stonden de zogenoemde 'commanderijen'. Zij beheerden de vele goederen die de orde kreeg, ter verzekering van het zielenheil van de schenker of door de toetreding van vermogende leden. In 1809 hief Napoleon de Duitse Orde in de bezette gebieden op.

Zeventig jaar later betrok een nieuwe gemeenschap het kasteel. Uit Frankrijk gevluchte Jezuïeten verbleven er tot 1920. Daarna werd het kasteel bewoond door de Congregatie van de Heilige Geest, oftewel de Spiritijnen. Deze kloostergemeenschap werd in 1703 opgericht in Frankrijk door

De Duitse Orde in het kasteel van Gemert
Afbeelding: J. van Lennep en W.J. Hofdijk,
Merkwaardige Kasteelen in Nederland, dl. 2
(Leiden 1854)

Het hoofdgebouw na 1883

Claude-François Poullart des Places. In 1848 fuseerde ze met de Congregatie van het Heilig Hart van Maria, gesticht door François Libermann. Het doel van de gemeenschap was het brengen van de Blijde Boodschap van het evangelie naar de armste mensen ter wereld. De Spiritijnen vormen een echte missiecongregatie, met leden overal ter wereld.

Geschiedenis van het kasteel/klooster

De Duitse Orde kreeg rond 1220 bezit in de vrije heerlijkheid Gemert na het overlijden van één van haar leden, ridder Rutger van Gemert. Hij behoorde tot het plaatselijke geslacht dat de heerlijkheid in bezit had. De orde vestigde zich aanvankelijk in het gehucht Handel. Haar kapel, toegewijd aan Maria, de patrones van de Duitse Orde, groeide later uit tot een bekend bedevaartsoord. Nadat de Duitse Orde in 1366 de volledige soevereiniteit

verwierf over Gemert, besloot zij haar vestiging te verplaatsen.

Kort na 1400 startte zij de bouw van het kasteel. Daartoe behoorde ook de bouw van een eigen (parochie)kerk, om de commanderij te doen uitgroeien tot een geestelijk en cultureel centrum voor de regio. Op het kasteel leefden de broeders

De Jezuïetenbouw

De gemeenschap van Spiritijnen in 1929

volledige soevereiniteit en konden de katholieken hier weer vrij hun geloof belijden.

In de loop van de tijd ging de Duitse Orde meer en meer dienen tot verzorgingsinstituut van de (Duitse) adel. Een grondige verbouwing van het kasteel rond 1740 markeerde die accentverschuiving. Het gebouw kreeg de uitstraling van een representatieve adellijke woning, met een hoofdgebouw in u-vorm. Niettemin bleef de orde als militair-geestelijke instelling haar specifieke kloosterlijke grondslag behouden. Zij stond in hoog internationaal aanzien. Sommige leden van de gemeenschap hadden eveneens

in convent samen en in de kerk onderhielden zij de dagelijkse koor-dienst. In 1587 stichtte de orde een Latijnse school, begiftigd met 12 studiebeurzen. Talloze priesterstudenten uit de wijde omtrek kregen hier hun eerste opleiding. De geloofsvrijheid in Gemert werd korte tijd onderbroken toen de Staten-Generaal tussen 1648 en 1662 het gebied wederrechtelijk bezetten.

In 1662 herkreeg de Duitse Orde de belangrijke politieke functies, zoals baron Von Reischach.

Priesterwijding in Gemert, 1956

Met de komst van de Franse troepen in 1794 verliet de Duitse Orde Gemert. Door de opheffing van de orde in 1809 was de weg terug voorgoed afgesloten. Kasteel en kerk raakten gescheiden. In 1813 werd het kasteel verkocht. Het diende tot woning van voornamelijk families en was jarenlang in gebruik als weeffabriek. In 1881 kochten Franse Jezuïeten het leegstaande gebouw om er hun priesteropleiding te vestigen. Na een ingrijpende brand van het hoofdgebouw in 1883 werd bij het herstel een typisch Franse mansardekap aangebracht:

een dakconstructie met een extra knik, waardoor een grote zolderruimte ontstond. In de jaren 1907-1909 bouwden de paters nieuwe les- en verblijfruimtes, de zogenoemde Jezuïetenbouw.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) moesten de Jezuïeten in Frankrijk hun militaire dienstplicht vervullen. Het kasteel werd toevluchtsoord voor de Belgische missionarissen in opleiding van de Congregatie van de H. Geest. Zij vluchtten voor het oorlogsgeweld, waar Nederland buiten wist te blijven. In 1920 kreeg deze congregatie voor haar kleinseminarie de beschikking over het hele kasteel. In 1928 werd zij eigenaar van het gebouwencomplex. De paters vestigden er van 1930 tot 1969 hun grootseminarie. Maar liefst 510 priesters genoten hier hun opleiding.

Omdat de huiskapel te klein werd voor het grote aantal studenten, besloten de Spiritijnen om aan het hoofdgebouw een nieuwe 'voorlopige' kapel te bouwen. Deze kwam gereed in 1936. Bij een beschieting op het kasteel op 10 mei 1940 brandde een deel van de Jezuïetenbouw uit, waarna op die plaats de huidige nieuwbouw verrees. In 1962 is de Jezuïetenbouw door een eetzaal met het hoofdgebouw verbonden.

Zoektocht naar herbestemming

Tegen het einde van de 20^e eeuw voorzagen de Spiritijnen, dat zij vanwege de vergrijzing van hun gemeenschap het kasteel zouden gaan verlaten. Zij startten gesprekken over de herbestemming van het complex. In afwachting van de uitkomst verhuisden de paters in 2010 naar Gennep. De onderhandelingen over een nieuwe bestemming duurden in 2011 voort.

Luchtfoto, waarop ook de noodkapel uit 1936 en de eetzaal van 1962 zichtbaar zijn

Een nieuw tijdperk in de kloostergeschiedenis

Koning Willem II was bevriend met de latere bisschop Zwijnen
Afbeelding: Archief Zusters van Liefde, Tilburg

Toen Napoleon in 1814 was verslagen, besloten de overwinnaars op het Congres van Wenen dat de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden voortaan samen zouden gaan als één koninkrijk. Koning Willem I, zoon van de laatste stadhouder Willem V, kreeg de leiding. De enclaves in Noord-oost-Brabant werden uiteindelijk opgenomen in de nog steeds bestaande Provincie Noord-Brabant.

In het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden werden bestaande religieuze gemeenschappen getolereerd, maar zij mochten geen nieuwe leden oftewel novicen aannemen. Brabantse kloosters die tijdens de Franse bezetting hadden moeten sluiten, boden weer onderdak aan de paters en zusters die naar elders waren uitgeweken. Daarbij ging het allereerst om de kloosters die in de vorige hoofdstukken werden beschreven. Verder woonde er sinds 1647 een gemeenschap van Norbertinessen in Oosterhout. De gemeenschap was reeds gesticht rond 1270. In de 17^e eeuw mocht zij zich, met bescherming van de prins van Oranje, vestigen in het kasteeltje De Blauwe Camer te Oosterhout. Het verhaal van deze zusters vertoont overeenkomsten met dat van de Kruissheren in Sint Agatha (hoofdstuk 7). Tenslotte waren er eind 18^e eeuw vanuit de Zuidelijke Nederlanden enkele groepjes zusters naar Brabant gekomen, op de vlucht voor het Franse bestuur: Augustinessen naar Sint-Oedenrode, Franciscanessen naar Oirschot en naar Dongen.

In 1840 trok koning Willem II op de dag van zijn inhuldiging de zogenaamde 'uitstervingsbesluiten' in. Voor enkele kloosters was dit nog net op tijd om te kunnen overleven, zoals voor de Kruissheren in Sint Agatha en Uden. Zij waren de koning dan ook zeer dankbaar. Daarvan gaven ze blijk toen hij in 1841 in Sint Agatha op bezoek was, op doortocht naar Grave. De Kruissheren schonken Willem II een van hun rijkst versierde handschriften:

De kloosters in Nederland in 1861
door baron Van Hugenpoth

het Evangeliarium van Otto van Moerdrecht (ca. 1440). Dit wordt sindsdien bewaard in het Koninklijk Huisarchief te Den Haag. In Boxmeer uitte een van de Karmelieten zijn dankbaarheid in een toespraak. En twee Kapucijnen uit Velp dankten de koning met een gedicht.

Explosieve groei

Toen na 1840 de weg weer vrij was voor nieuwe kloosters, kwamen die in zo'n rap tempo, dat niet-katholieken bevreesd werden door de 'ver-kloostering' van Nederland. Zelfs sommige katholieken uitten hun bezorgdheid. Zo schreef baron Van Hugenpoth tot den Berenclauw in 1861, dat het alom "verrijzen van kloosters op den Nederlandschen

bodem eene overdrijving" was, met gevaar voor de staat en voor de godsdienst zelf. Met name in de merendeels katholiek gebleven provincies Noord-Brabant en Limburg nam het aantal kloosterlingen sterk toe. In een bijlage bij zijn verhandeling inventariseerde Van Hugenpoth de kloosters en hun leden. Hij telde in 1861 in heel Nederland 39 mannen- en 137 vrouwenkloosters, met respectievelijk 815 en 2.188 leden. Noord-Brabant telde verreweg de meeste kloosters: 18 mannen- en maar liefst 67 vrouwenkloosters, met respectievelijk 369 en 1.211 bewoners.

Het waren vooral actieve congregaties die werden opgericht. Intreden in zo'n congregatie gaf katholieke jongeren de mogelijkheid om zich te ontwikkelen in met name onderwijs en verpleging, waarvoor ze buiten de religieuze wereld weinig kansen hadden. Lokale geestelijken die een eigen kloostergemeenschap wensten voor het onderwijs en de ziekenzorg in hun gebied, droegen bij aan de sterke toename van het aantal congregaties. Ook een sterke tendens in de monastieke traditie tot zelfstandige kloosters en het ontbreken van een centraal beleid bevorderden de groei. In die eerste periode van snelle aanwas had Nederland geen krachtig kerkelijk bestuur. Pas in 1853 kwamen er weer eigen bisschoppen, die leiding konden gaan geven.

Het huis van de Zusters van Schijndel in Sint Anthonis

Het moederhuis van de Franciscanessen van Veghel

Nieuwe zusterkloosters in Noordoost-Brabant

Hierboven kwamen al de Clarissen in Megen, de Zusters Penitenten in Haren, de Kanunnikessen in Ravenstein, de Karmelietessen in Boxmeer en de Birgittinessen in Uden ter sprake. Deze zusters kregen in snel tempo gezelschap van andere gemeenschappen. Het is binnen de omvang van deze gids niet mogelijk om iedere nieuwe stichting te beschrijven. Wel vermelden we alle vestigingen die we tegenkwamen in de adreslijst achterin.

Franciscanessen van Veghel en leerlingen van de kweekschool, ca. 1930

Ook in Noordoost-Brabant had uiteindelijk elk dorp en iedere stad zijn eigen klooster(s). In de topjaren van het rijke Roomse leven (1910-1950) verzorgden kloosterlingen het onderwijs, de ziekenzorg en de bejaardenzorg voor de katholieke bevolking. Het waren veelal ondernemende pastoors die het voortouw namen, contacten legden en geschikte huisvesting zochten. Bemiddelde parochianen zorgden voor financiële steun of stelden een huis beschikbaar. Zo schonken notaris Verstraaten en zijn vrouw in 1871 hun huis en land aan de Franciscanessen van Gemert, die onderwijs gaven aan meisjes in Mill. In Sint Anthonis gaf het echtpaar Antoon Jurgens en Geertrui Dekkers in 1896 zijn woning en tuin aan de Zusters van Liefde van Schijndel. En in Cuijk lieten de kinderloos gebleven huisarts Van de Broek en zijn vrouw hun dokterswoning na aan de Paters Oblaten van Maria.

In Schijndel en Veghel waren het pastoors die tot de oprichting van een eigen congregatie overgingen. In 1836 legde pastoor Antonius van Erp de grondslag voor de congregatie van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria, Moeder van Goede Bijstand, kortweg aangeduid als de Zusters van Schijndel. En in 1844 stichtte pastoor Bernardinus van Miert de congregatie van de Franciscanessen van de Onbevleete Ontvangenis van Maria, kortweg de Franciscanessen van Veghel genoemd. Beide pastoors wilden zich inzetten voor de verbetering van onderwijs, zieken- en bejaardenzorg. De Zusters van Schijndel lieten zich inspireren door de Heilige Vincentius a Paulo, de Franciscanessen van Veghel door de Heilige Franciscus. Zowel vanuit Schijndel als vanuit Veghel werden ca. 40 dochterkloosters gesticht, waarvan verschillende in Noordoost-Brabant.

In deze regio vestigden zich ook zusters van wie het moederhuis elders was gesticht. Reeds in 1838 kwamen er Franciscanessen Alles voor Alleen vanuit Breda naar Grave, voor ziekenzorg en bejaardenzorg. In Tilburg had de latere aartsbisschop Joannes Zwijsen in 1832 de congregatie van de Zusters van Liefde van O.L. Vrouw, Moeder van Barmhartigheid opgericht, oftewel de Zusters van Liefde van Tilburg. Dit zou de grootste zustercongregatie van Nederland worden. In 1839 kwamen er zusters naar Oss, in 1845 naar Cuijk, in 1848 naar Grave en in 1856 naar Geffen. Meer dan 100

De H. Vincentius a Paulo

Bejaardenzorg door de Zusters van Schijndel

Het pensionaat van de Zusters Ursulinen in Uden

jaar verzorgden zij in deze plaatsen onderwijs en ziekenzorg. In Grave ging het om onderwijs aan blinde meisjes. De zusters Ursulinen van de Romeinse Unie vestigden zich in 1845 in Uden met het meisjesspensionaat Nazareth. Vanuit Den Bosch kwamen er in 1865 zusters van de Sociëteit van Jezus, Maria en Jozef (oftewel Zusters van JMJ) naar Boxmeer. Later vestigden zij zich ook in onder andere Ravenstein en Heeswijk. Van 1967 tot 1984 woonde er een gemeenschap van oudere zusters in het Kruissherenklooster van Sint Agatha, in de vleugel waar nu het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven is gevestigd.

Het voormalige kloosters van de Zusters van JMJ in Boxmeer, momenteel cultureel centrum

Hierboven werd al verteld dat de Franciscanessen van Gemert in 1871 onderwijs gingen geven in Mill. In de tijd dat er van bureaucratie nog weinig sprake was, kon zo'n vestiging soms snel verlopen. Toen er een huis beschikbaar was, de Franciscanessen bereid waren gevonden om naar Mill te komen en er goedkeuring van de bisschop was verkregen, arriveerden er binnen veertien dagen drie zusters. Zij richtten het huis in als klooster en als school. Na de komst van enkele medezusters openden ze een maand later een lagere school en een bewaarschool. Kort daarna volgde de zondagsschool.

De diversiteit aan zustercongregaties in Noordoost-Brabant was enorm. Ook in de 20^e eeuw bleven er nieuwe gemeenschappen komen.

Zo arriveerden in 1914 de Dochters van Maria en Jozef, oftewel de Zusters van de Choorstraat, vanuit Den Bosch in Nuland. Op verzoek van pastoor Marinus van Iersel gaven ze er onderwijs en zorgden voor zieken en bejaarden. Inmiddels zijn de zusters zelf bejaard geworden. Hun klooster Sint Jozefoord in Nuland functioneert sinds 1975 als kloosterbejaardenoord, zowel voor hen zelf als voor andere religieuzen.

Het kasteelklooster van de Zusters van Julie Postel

Zusters vanuit het buitenland

De aanwas van zusters in Noord-oost-Brabant was ook afkomstig vanuit het buitenland. Het nog jonge Duitse Rijk, opgericht in 1871, voerde een antikatholiek overheidsbeleid, waardoor veel religieuzen hun heil elders zochten. In 1876 trokken er Barmhartige Zusters van de Heilige Carolus Borromeus vanuit Kleef naar Beugen. Zij vestigden zich eveneens in Sint-Oedenrode, Oeffelt en Uden.

Zusters van Julie Postel leggen hun geloftes af

Vanuit Frankrijk kwamen er Zusters van Julie Postel naar Boxmeer. Op verzoek van de pastoor zond de congregatie in 1886 twee Duitse zusters en één Franse, om zieken en stervenden te verzorgen. Het aantal zusters groeide. In 1896 gingen ze in het kasteel van Boxmeer wonen en begonnen daar het Gasthuis van het Heilig Hart. Momenteel is hier het Kloosterverzorgingshuis Sint Anna gevestigd. In het begin van de 20e eeuw zochten ook andere Franse religieuzen hun toevlucht in Nederland, vanwege het antikatholieke beleid in hun land. Zo kwamen er in 1903 vanuit Vienne Dochters van O.L. Vrouw naar Oss. Ze mochten daar geen onderwijs geven aan kinderen onder de twaalf jaar, geen pension houden en geen zieken verzorgen, want dat zou concurrentie geven met de Zusters van Liefde van Tilburg. Om toch voldoende financiële armsgeslag te verkrijgen, vertrokken ze

in 1910 naar Nijmegen, waar ze onderwijs gingen geven. Het pand dat zij in Oss hadden bewoond, werd aanvankelijk gemeentehuis. Sinds 1974 is het Museum Jan Cuneneer gehuisvest.

Zusters van Julie Postel, laboratorium in het ziekenhuis

Contemplatieve zusters

De bovengenoemde gemeenschappen waren allemaal actieve congregaties, die zich naast hun gebedsleven een maatschappelijke taak stelden: werken in het onderwijs, de ziekenzorg of het maatschappelijk

Zusters Redemptoristinnen in Sambeek

werk. In de kloosters die al voor 1800 in deze streek waren gesticht, woonden zusters van contemplatieve gemeenschappen: Clarissen, Zusters Penitenten, Reguliere Karmunnikessen, Karmelietessen en Birgittinessen. Twee beschouwende orden kwamen er nadien nog bij.

Allereerst stichtten de Redemptoristinnen in 1858 vanuit Brugge een klooster in Velp, gelegen naast het Emmausklooster van de Kapucijnen. Vijftien jaar later open-

den zij een tweede klooster in Sambeek. Veel recenter, in 1952, zochten de Benedictinessen van het Heilig Sacrament uit Breda naar grond voor een nieuw klooster. De burgemeester van Heesch wilde graag onderdak bieden aan een beschouwende orde en de Benedictinessen gingen op zijn aanbod in. Priorij Fons Vitae werd gebouwd, waar de zusters de altijddurende aanbidding van het Heilig Sacrament onderhielden. Dit betekende dat er in de kerk dag en nacht zusters voor gebed aanwezig waren.

De kloosters van de Redemptoristinnen en van de Benedictinessen zijn inmiddels alle drie gesloten, nadat het aantal bewoners sinds de jaren zestig van de vorige eeuw steeds verder afnam. De zusters zijn verhuisd naar kloosterbejaardenoorden in respectievelijk Someren, Boxmeer en Nuland. Ook bijna alle andere genoemde kloosters zijn het ene na het andere gesloten. Zusters die voorheen over het land waren uitgezworven, zijn teruggekeerd naar de moederhuizen. In Noordoost-Brabant liggen er drie: in Boxmeer (Zusters van Julie Postel), in Schijndel (Zusters van Liefde) en in Veghel (Franciscanessen van Veghel). In het kasteelklooster van Boxmeer bevindt zich momenteel ook een museum over de geschiedenis van het gebouw en zijn bewoners.

Nieuwe priestergemeenschappen in Noordoost-Brabant

Het aantal mannelijke religieuzen was kleiner dan dat van de zusters, maar ook priesters en broeders zijn in Noordoost-Brabant volop aanwezig geweest. In eerdere hoofdstukken kwamen de mannenkloosters ter sprake die al vóór 1840 bestonden: de Kruisheren in Sint Agatha en in Uden, de Karmelieten in Boxmeer, de Kapucijnen in Velp, de Franciscanen in Megen,

de Broeders Penitenten in Boekel, de verschillende bewoners van het kasteel in Gemert en de Jezuïeten in Ravenstein en Velp.

Een aparte positie namen de Norbertijnen in. In 1134 was in Berne, gelegen aan de Maas, een Norbertijnerabdij gesticht. Deze werd in 1579 verwoest, in de woelige tijden van de Tachtigjarige Oorlog. De Witheren, zoals de Norbertijnen ook wel worden genoemd, droegen zorg voor verschillende Brabantse parochies. In pastorieën zetten zij in de 17^e en 18^e eeuw hun werk in het verborgene voort. In 1857 kozen zij het Slotje van Heeswijk als basis voor een nieuwe abdij, die begon met vijf Norbertijnen. Het aantal groeide gestaag: tot een gemeenschap van 70 leden in 1914 en tot zelfs meer dan 200 leden rond 1960. Daarna trad een daling in, door gebrek aan intredingen en door veel uittredingen. De Norbertijnen werkten in pastoraat en onderwijs. In 1889 begonnen zij in Heeswijk met het Gymnasium Sint Norbertus. In de jaren vijftig van de 20^e eeuw kwam het tot een fusie met het Damiaancollege in Sint-Oedenrode, van de Paters van de Heilige Harten. De nieuwe naam van de school werd Gymnasium Bernrode.

Een andere orde die uit de middeleeuwen stamt, de Orde der Predikheren oftewel de Dominicanen, waren tot 1837 weinig actief in Noordoost-Brabant. Maar toen verplaatsten zij, nog voordat koning Willem II het beleid jegens kloosterlingen versoepelde, hun noviciaat vanuit België naar Uden. De provinciaal, pater Raken, kwam met de autoriteiten overeen dat de Dominicanen “gerustelijk (zonder echter triomf te blazen) het habijt openlijk konden dragen”. Het verblijf in Uden was van korte duur: in 1842 verhuisden de novicen naar Nijmegen. Tien jaar later kwamen ze echter terug naar Noordoost-Brabant, naar het rustig gelegen plaatsje Langenboom. Het

Processie bij de Dominicanen in Langenboom

Norbertijnenklooster, Heeswijk-Dinther

was er zo rustig, dat provinciaal Raken aan bisschop Zwijsen verzocht om “onze Paters en Fraters aan den Langenboom uit hunnen Woestijn te verlossen”. Hij kreeg toestemming om het noviciaat opnieuw te verplaatsen, nu naar een nieuw gebouw in Huissen, bij Arnhem. Tot 1964 bleven de Dominicanen ook in Langenboom aanwezig, waar zij zorg droegen voor de parochie.

Pastorie van de Priesters van het H. Hart in De Rips

De Kapucijnen, die al sinds 1645 in Velp een klooster hadden, namen in 1848 in Handel de geestelijke zorg op zich voor de Broeders Penitenten, die in het nabijgelegen Boekel psychiatrische patiënten verzorgden. Er werd een klooster gebouwd in sobere stijl. In de kapel werd de Heilige Donatus vereerd, beschermer tegen onweer en blikseminslag. Handel was bij katholieken geliefd vanwege de verering van O.L. Vrouw van Handel. De bedevaartgangers hoefden voortaan slechts enkele kilometers verder te trekken om het profijt van hun pelgrimage te kunnen vergroten met de verering van Donatus. In 1984 vertrokken de Kapucijnen. In het klooster vestigde zich gemeenschap De Weijst, die op eigentijdse wijze invulling gaf aan spirituele en maatschappelijke activiteiten (www.deweyst.tk).

Toename priesterreligieuzen

De groei van de priestercongregaties begon in Nederland vanaf ongeveer 1860. Tussen 1860 en 1890 lag het aantal wijdingen van seculiere priesters, opgeleid door de bisdommen, op ongeveer 60 per jaar. Het aantal wijdingen van reguliere priesters, leden van orden en congregaties, steeg van 15 in 1853 naar 60 in 1895. Steeds meer wijzigde zich de verhouding tussen seculieren en regulieren ten gunste van de laatsten. In 1937 bereikte het aantal priesterwijdingen van seculieren zijn hoogtepunt met 120. In 1941 registreerden de kloosterlingen maar liefst 340 priesterwijdingen. Ook Noordoost-Brabant heeft de gevolgen van deze toename ervaren, zowel in de bestaande kloosters als in nieuwe vestigingen.

In 1890 vestigden zich Karmelieten in Oss. Hun klooster en kerk waren ontworpen door Pierre Cuypers. Toen de paters in 1966 verhuisden naar een nieuw klooster, verkochten zij het oude gebouw aan de firma Organon, die het in 1976 heeft afgebroken.

In Grave vestigden zich kort na elkaar twee Fransgeoriënteerde congregaties. In 1895 stichtte Jean-Baptiste Berthier er de congregatie van de Missionarissen van de Heilige Familie. Een jaar later openden ook de Paters van de Heilige Harten hier hun eerste Nederlandse klooster. De Missionarissen van de Heilige Familie waren een missiecongregatie, speciaal bedoeld voor jongens die elders vanwege armoede of leeftijd geen opleiding konden krijgen. In Grave vond de congregatie onderdak in een voormalige kazerne, die tot klooster werd verbouwd. Precies een eeuw bleven de missionarissen in Grave. De Paters van de Heilige Harten bleven er totdat in 1921 een brand hun klooster verwoestte. Ze verhuisden met hun kleinseminarie, het Damiaancollege, naar nieuwbouw in Sint-Oedenrode. Toen ze daar in 2002 vertrokken, was hun college al gefuseerd met het gymnasium Sint Norbertus in Heeswijk, zoals boven beschreven.

Nog andere priestercongregaties moeten vermeld worden. De Priesters van het Heilig Hart stichtten in 1920 een parochie in De Rips, bij Gemert. Ze bouwden een kerk met een grote pastorie als klooster. De laatste priester vertrok in 2005 en de kerk is inmiddels afgebroken. In de pastorie is een *bed & breakfast* gevestigd met de naam De Late Roeping. In Stevensbeek hadden de Paters van het Heilig Sacrament vanaf 1934 hun kleinseminarie. Later werd dit een voor iedereen toegankelijke middelbare school. In Cuijk hebben tenslotte de Paters Oblaten van Maria van 1951 tot 2009 een klooster gehad in het voormalig doktershuis aan de Grotestraat. De paters waren onder andere actief in de missie in Noord-Amerika. Zo brachten zij een collectie volkenkundige voorwerpen bijeen, die jarenlang was te zien in het Amerikamuseum te Cuijk. Na de opheffing van dit museum in 2005 is de collectie overgenomen door met name het Wereldmuseum in Rotterdam.

Nieuwe broedercongregaties

Last but not least zijn naast de vele pater- en zustercongregaties in Noordoost-Brabant broedercongregaties werkzaam geweest. De grote onderwijscongregatie van de Fraters van Tilburg stichtte in 1859 in Grave het Instituut Sint Henricus

Spaarpot voor bijdragen aan de missie van de Paters van de Heilige Harten

Blindenzorg in Grave. Fotografie: P. Rietbergen (Katholiek Documentatiecentrum, Nijmegen)

voor blinde jongens. De Zusters van Liefde van Tilburg volgden hun voorbeeld en gaven er vanaf 1882 onderwijs aan blinde meisjes en vrouwen. Zo werd Grave het centrum van de katholieke blindenzorg. Hier werd in 1868 de handdrukpers voor brailleschrift uitgevonden, het begin van een brailledrukkerij en een R.K. Leesbibliotheek van braillewerken. Vanaf 1955 zorgden de fraters ook voor ingesproken boeken. De blindenzorg in Grave is rond 1980 overgenomen door leken en is nu bekend onder de naam 'Visio'.

De Broeders van de Christelijke Scholen zijn de tweede onderwijscongregatie die hier genoemd moet worden. Al sinds 1680 actief in Frankrijk, kwamen de broeders in 1908 voor het eerst naar Nederland. In Noordoost-Brabant gaven ze onderwijs in Reek, Heesch, Stevensbeek en Sint Anthonis. Vanuit Sint Anthonis verhuisden de broeders in 1985 naar Cuijk, waar ze een huis overnamen van de Fraters van Tilburg. Daar wonen ze nog steeds, in nieuwe zorgappartementen op de plek van het oude klooster.

En tenslotte zijn ook de Broeders van Maastricht in Noordoost-Brabant actief geweest. Zij openden in 1879 een school in Veghel. Meer dan een eeuw was de congregatie in deze gemeente gevestigd.

Nogmaals een periode afgesloten

Uit het bovenstaande overzicht valt af te lezen, dat kloosterlingen in de 19^e en 20^e eeuw duidelijk aanwezig waren in de Brabantse steden en dorpen. De habijten zorgden voor kleur in het straatbeeld: wit, grijs, bruin, zwart en bij de Redemptoristinnen zelfs rood. In het dagelijks leven kwamen katholieken overal kloosterlingen tegen. Bij de geboorte was dikwijls een zuster aanwezig als kraamhulp. In het onderwijs zorgen religieuzen voor kleuterscholen tot en met gymnasia. Verder behartigden zij ziekenzorg, bejaardenzorg, pastoraat en verenigingsleven. En tenslotte hadden veel Brabanders een zus, een broer, een oom of tante die in de missielanden werkzaam was.

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw veranderde het katholieke landschap. Door vergrijzing van de leden heeft inmiddels het overgrote deel van

Broeders van de Christelijke Scholen geven onderwijs

de kloostergemeenschappen de deuren moeten sluiten, ook in Noordoost-Brabant. Religieuzen verdwenen uit het straatbeeld en uit het dagelijks leven. Gebouwen, straatnamen, scholen of zorginstellingen herinneren echter overal in de regio aan hun aanwezigheid en aan hun activiteiten. En in een aantal plaatsen kan nog steeds op een kloosterpoort worden geklopt.

Kloosterbejaardenoord Sint Anna in Boxmeer

Om verder te lezen, literatuurlijst

Over het kloosterleven in Nederland

- A.J.M. Alkemade, *Vrouwen XIX. Geschiedenis van negentien religieuze congregaties, 1800-1850* (Den Bosch 1966)
- J.P.A. van Vugt, *Broeders in de katholieke beweging. De werkzaamheden van vijf Nederlandse onderwijscongregaties van broeders en fraters, 1840-1970* (Nijmegen 1994)
- M. Ackermans, Th. Hoogbergen (red.), *Kloosters en religieus leven. Historie met toekomst* (Den Bosch 2002)
- J.P.A. van Vugt, *Kloosters op schrift. Een bibliografie over orden en congregaties in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw*. Derde, bijgewerkte uitgave (Nijmegen 2006). Digitaal beschikbaar op http://webdoc.uhn.kun.nl/mono/u/vugt_j_van/klooopsc.pdf
- A. van Heijst, M. Derks, M. Monteiro, *Ex caritate. Kloosterleven, apostolaat en nieuwe spirit van actieve vrouwelijke religieuzen in Nederland in de 19e en 20e eeuw* (Hilversum 2010)
- J.Y.H.A. Jacobs, *Werken in een dwarsverband. Een portret van de gezamenlijke Nederlandse priester-religieuzen 1840-2004* (Nijmegen 2010)

Over kloosters in Noord-Brabant

- P. Polman ofm, *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw*. Dl. 3: *Buiten de Hollandse zending, 1700-1795* (Hilversum 1968), met name hoofdstuk VII (pp. 78-89): 'De Brabantse schaapskooi. Kerken en kloosters'
- L. van de Meerendonk, 'De wereld van de kloosters in Noord-Brabant tot omstreeks 1800', in: *Kloosters in Brabant* (Den Bosch 1977). Uitgave t.g.v. tentoonstelling in Noordbrabants Museum, Den Bosch
- L. van Liebergen (red.), 'Waer een paradys'. *Kloosterleven in Brabant na de Reformatie* (Uden 1987). Uitgave t.g.v. tentoonstelling in Museum voor Religieuze Kunst, Uden
- L. van Liebergen, 'Paepsche toevluchtsoorden. Noordoost-Brabant als nieuwe zetel voor verdreven religieuzen', in: *Brabants heem*, 60 (2008), nr. 3-4, p. 102-110
- J. Smits, *Vademecum van religieuzen en hun kloosters in Noord-Brabant* (Alphen aan de Maas 2010)

Over de geschiedenis van Brabant en van het bisdom Den Bosch

- G.F. van der Ree-Scholten, *De grensgebieden in het noordoosten van Brabant ca. 1200-1795. Institutionele en juridische aspecten* (Assen / Maastricht 1993)
- H.F.J.M. van den Eerenbeemt (red.), *Geschiedenis van Noord-Brabant, 1796-1996* (Amsterdam 1996), 3 delen
- J.W.M. Peijnenburg, *Van roomsche zegeningen en paapsche stoutigheden. De geschiedenis van het bisdom van 's-Hertogenbosch 1559-2009* (Nijmegen 2009)

Over individuele kloostergemeenschappen (volgorde behandeling in deze gids)

- J.A. de Kok ofm, *Acht eeuwen minderbroeders in Nederland. Een oriëntatie* (Hilversum 2007)
- B. Weusten en A.E.M. Janssen, *Ontsloten stilte. Nederlandse clarissen over roeping, verlangen en kloosterleven in de twintigste eeuw* (Nijmegen 2007)
- V. van der Luur ofm, *De zusters penitenten der hereniging* (1958)
- R.Th.M. van Dijk ofm, *Het klooster Soeterbeeck te Deursen 1732-1982* (Tilburg 1982). *Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland*, dl. 53
- F. van Hoeck sj, *Schets van de geschiedenis der jezuiteten in Nederland* (Nijmegen 1940)
- 'Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Nederlandse kapucijnen', in: *Met kap en koord*, 1982, nr. 1, p. 1-48
- J. Wijnen ofm.Cap, *Emmaus-Velp. Waar kapucijnen de eeuwen overleven* (Den Bosch 1994)
- R. Janssen osc, *Oord van helder licht. 800 jaar Orde van het Heilig Kruis (1210-2010)* (Sint Agatha 2010)
- R. Janssen osc, M. van Zanten. M. Beilmann-Schöner, *In cruce salus 1210-2010. 800 Jahr Klosterleben. Das Kulturerben der Kreuzherren in West-Europa* (Rheine 2010)
- *300 jaar Carmel in Boxmeer* (1953)
- *Van slotklooster tot uredeshuis* (Boxmeer 1983). Uitgave t.g.v. de heropening van klooster Elzendaal
- L. van Liebergen (red.), *Birgitta van Zweden 1303-1373. 600 jaar kunst en cultuur van haar kloosterorde* (Uden 1986). Uitgegeven t.g.v. tentoonstelling in het Museum voor Religieuze Kunst, Uden
- I. Merks-van Brunschot, *Broeders Penitenten. 300 jaar 'Burgers in pij' en de ontwikkeling van eigentijds vrijwilligerswerk in organisatie-sociologisch perspectief* (Tilburg 1996). *Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland*, 3^e reeks, dl. 3
- T. Thelen (ed.), *Soevereine heerlijkheid Commanderie Gemert* (Gemert 2009). *Bijdragen tot de geschiedenis van Gemert*, dl. 30
- J. van Stratum, *Berna et Lucerna. De abdij van Berne, 1857-2007* (Heeswijk 2007)
- C.G.M. Bak ofm (red.), *Dankbaarheid is het geheugen des harten. Zusters Franciscanessen van Veghel S.F.I.C., 1844-1994* (Veghel 1994)
- Zuster Esther van Tijn, *Van boeiende banden tot bindend verbond. Tweehonderd jaar ontwikkeling van spiritualiteit. Van Arme Dochters van Barmhartigheid tot Zusters van Julie Postel de la Congrégation de Sainte Marie-Madeleine Postel* (Boxmeer 2007)
- Zuster Maria Teresa, *Gedenkboek van de Congregatie der Zusters van Liefde van Jezus en Maria, Moeder van Goeden Bijstand te Schijndel, 1836-1926* (Den Bosch / Antwerpen 1926)

Adressen

Informatie over fiets- en wandelroutes en openstelling van de kloostergebouwen

- VVV Boxmeer
De Raetsingel 1, 5831 KC Boxmeer
Tel. 0485 - 57 66 65
- VVV Cuijk
Grotestraat 62-64, 5431 DL Cuijk
Tel. 0485 - 31 76 44
- VVV Gemert-Bakel
Ridderplein 49, 5421 CX Gemert
Tel. 0492 - 36 66 06
- VVV Grave
Rogstraat 13, 5361 GP Grave
Tel. 0486 - 47 53 00
- VVV Heesch
De Misse 4e, 5384 BZ Heesch
Tel. 0412 - 45 61 94
- VVV Heeswijk-Dinther
Abdijstraat 51, 5473 AC Heeswijk-Dinther
Tel. 0413 - 29 28 84
- VVV 's-Hertogenbosch
Markt 77, 5211 JX 's-Hertogenbosch
Tel. 0900 - 11 22 334
- VVV Mill, Oranjeboomstraat 9
5451 BL Mill
Tel. 0485 - 44 18 38
- VVV-ANWB Oss
Spoorlaan 24, 5348 KB Oss
Tel. 0412 - 63 36 04
- VVV Sint Anthonis
De Merret 2, 5845 DA Sint Anthonis
Tel. 0485 - 38 38 49
- VVV-ANWB Uden
Mondriaanplein 14a, 5401 HX Uden
Tel. 0413 - 25 07 77

Alle kloosters die worden beschreven, liggen op de kaart van het Fietsroutenetwerk Noordoost-Brabant, verkrijgbaar bij de bovengenoemde VVV-kantoren. Fietsroutes kunnen eveneens gevonden worden via het internet: www.fietsersbond.nl/op-fiets/fietsroute-planner.

Musea

In de onderstaande (voormalige) kloosters zijn musea gevestigd:

- Boxmeer, Veerstraat 49. Kasteelmuseum Zusters van Julie Postel (www.juliepostel.nl/kasteelmuseum)
- Boekel, De Kluis 2. Museum over de geschiedenis van de psychiatrie en de Broeders Penitenten
- Oss, Molenstraat 65. Museum Jan Cunen, stads- en streekmuseum (www.museumjancunen.nl)
- Sint Agatha, Kloosterlaan 24. Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (www.erfgoedkloosterleven.nl)
- Uden, Vorstenburg 1. Museum voor Religieuze Kunst (www.museumvoorreligieuzekunst.nl)

Overnachten

- Het voormalige klooster Elsendael in Boxmeer heeft hotelvoorzieningen (Dr. Peelenstraat 6, 5831 EG Boxmeer, tel. 0485 - 57 59 46, www.klooster-elsendael.nl)
- In het voormalige klooster in De Rips is een *bed & breakfast* gevestigd (Ripsestraat 22, 5764 PG, tel.: 0493 - 59 90 44)

Adreslijst

Hierna zijn de adressen te vinden van alle kloosters die in deze gids genoemd worden. Ook de adressen van andere kloosters die in Noordoost-Brabant gevestigd zijn of waren, zijn in de lijst verwerkt. Het totaal komt uit op maar liefst 112 adressen. Op absolute volledigheid durven we ons echter niet te beroepen. Er worden in de praktijk meerdere criteria gebruikt om te bepalen of er wel of niet sprake is van een (zelfstandig) klooster. De adressen van kloosters die vóór 1840 werden gesticht, zijn blauw gemarkeerd.

Plaats	Adres	Orde/congregatie	Periode	Naam	Functie(s)	Hfst.	Gebouw bewaard?
Beers	Grotestraat 143	Zusters van Schijndel	1897-1959	Sint Henricusgesticht	Onderwijs, bejaardenzorg	-	Nee
Beugen	Hagelkruisstraat 19	Barmhartige Zusters vd H. Carolus Borromeus, Zusters van Julie Postel	1876-1988	Mariahof	Onderwijs, bejaardenzorg	14	Ja
Boekel	Kluisstraat 2	Broeders Penitenten	1741-1971	Huize Padua	Onderwijs, psychiatrie	12	Deels
Boekel	Van Herpenstraat 3	Zusters van Schijndel	1887-1962	Sint Petrusgesticht	Onderwijs, bejaardenzorg, wijkverpleging	-	Nee
Boxmeer	De Raetsingel 1	Zusters van JMJ	1865-1974	De Weijer	Onderwijs	14	Ja
Boxmeer	Dr. Peelenstraat 6	Karmelietessen	1672-1975	Elsendael	Beschouwing	9	Ja
Boxmeer	Steenstraat 39	Karmelieten	1653-heden		Pastoraat	8	Ja
Boxmeer	Veerstraat 49	Zusters van Julie Postel	1886-heden	Klooster Sint Anna	Ziekenzorg, moederhuis, bejaardenoord	14	Ja
Cuijk	Grotestraat 62-66	Fraters van Tilburg	1888-1960	Aloysiusgesticht	Onderwijs	-	Ja
Cuijk	Graaf Hermanstraat 23	Fraters van Tilburg, Broeders vd Christelijke Scholen	1961-heden		Bejaardenoord	14	Nieuwbouw 2009
Cuijk	Grotestraat 41	Oblaten van Maria	1951-2009		Provinciaalaat	14	Ja
Cuijk	Lage Weidjes 1-3 (voorheen Molenstraat)	Zusters van Tilburg	1845-1957	H. Johannes Evangelist	Onderwijs, bejaardenzorg	14	Nee
Cuijk	Deken Vd Ackerhof 1	Zusters van Tilburg	1958-1973	Porta Caeli	Bejaardenoord	-	Nee
Dinther	Dorpsstraat A 80	Franciscanessen van Veghel	1867-1961	Huize Theresia	Onderwijs, bejaardenzorg	-	Nee
Eerde	Esdonkstraat	Zusters van Julie Postel	1930-1966	Huize Sint Jozef	Onderwijs, verpleging, later bejaardenoord	-	Nee
Elsendorp	Pater Rossaertstraat 4	Zusters vd H. Geest	1939-1979	Klooster vd H. Geest	Onderwijs, wijkverpleging	-	Ja
Erp	Kerkstraat B 107	Franciscanessen van Veghel	1868-1959	Huize Sint Bernardus	Onderwijs	-	Nee
Gassel	Dorpstraat 8	Zusters van Maria ter Engelen	1938-1963	Sint Jozefzorg	Ziekenzorg	-	Ja
Geffen	Kloosterstraat 7	Zusters van Tilburg	1856-1981	Sint Petrus Banden	Onderwijs, later bejaardenoord	14	Ja
Gemert	Binderseind 32-34	Franciscanessen van Oirschot	1847-2000	Nazareth	Onderwijs, wijkverpleging	-	Ja
Gemert	Nieuwstraat	Franciscanessen van Oirschot	1877-1980	Sint Elisabethgasthuis	Bejaardenzorg	-	Nee
Gemert	Ridderplein 11-17	Duitse Orde, Jezuïeten, Congregatie vd H. Geest	ca. 1400-2009		Pastoraat, onderwijs, missiehuis	13	Ja
Grave	Burgstraat 13	Franciscanessen Alles voor Allen, Zusters van Maria ter Engelen	1837-1970	Sint Catharinagasthuis	Bejaardenzorg	14	Ja
Grave	Sint Elisabethstraat 2	Zusters van Maria ter Engelen	1931-1970	Sint Elisabethgesticht	Bejaardenzorg	-	Nee
Grave	Hoofschestraat	Paters vd HH. Harten	1896-1921	Damiaangesticht	Kleinseminarie	14	Nee
Grave	Hoofschestraat 4	Fraters van Tilburg	1858-1966	Sint Henricus	Blindenzorg	14	Nee
Grave	Oliestraat 1	Zusters van Tilburg	1848-1966	H. Johannes Nepomucenus, De Wijnberg	Onderwijs, blindenzorg	14	Ja

Plaats	Adres	Orde/congregatie	Periode	Naam	Functie(s)	Hfst.	Gebouw bewaard?
Grave	Sint Elisabethstraat 4	Zusters van Tilburg	1966-1980	De Wijnberg	Blindenzorg	14	Ja
Grave	Ruyterstraat 2 t/m 28	Missionarissen vd H. Familie	1895-1995		Opleidingshuis	14	Deels
Handel	Pater Petrusstraat 21	Kapucijnen	1852-1984		Pastoraat, bejaardenoord	14	Ja
Handel	O.L. Vrouwestraat 59 (voorheen Kapelweg)	Weense Zusters en Broeders Penitenten	1937-2003	Bloemendaal	Wijkverpleging	-	Ja
Haps	Beerseweg 2	Zusters van Schijndel	1905-1976	Sint Jozefgesticht	Onderwijs	-	Nee
Haren	Kerkplein 4	Zusters Penitenten	1501-1965	Bethlehem	Beschouwing, onderwijs	3	Ja
Heesch	Benedictuslaan 7	Benedictinessen vh H. Sacrament	1952-2007	Priorij Fons Vitae	Beschouwing	14	Ja
Heesch	De la Sallestraat (voorheen Rijksweg 170)	Broeders vd Christelijke Scholen	1930-1972	Huize Sint Petrus	Onderwijs	-	Nee
Heesch	De la Sallestraat 4 (voorheen Rijksweg 157)	Franciscanessen van Veghel	1910-1985	Huize Sint Ludovicus	Bejaardenzorg	-	Nee
Heeswijk	Abdijstraat 34	Zusters van JMJ	1904-2001	Sint Cunera	Verpleeghuis	14	Nee
Heeswijk	Zijlstraat 1	Zusters van JMJ	1969-heden	De Bongerd	Bejaardenoord	14	Nieuwbouw 2004
Heeswijk	Abdijstraat 49	Norbertijnen	1857-heden	Abdij van Berne	Pastoraat	14	Ja
Herpen	Kloosterstraat 5	Franciscanessen van Veghel	1896-1964	Sint Henricus	Onderwijs, bejaardenzorg	-	Ja
Keldonk	Antoniusstraat 6	Missiezusters vh Kostbaar Bloed, Missiezusters vd H. Geest	1931-1974	Sint Joannesgesticht	Onderwijs, ziekenzorg	-	Deels (gevel)
Langenboom	Dominicanenstraat 24	Dominicanessen van Neerbosch	1949-1973	Theresiahoeve	Onderwijs, sociaal werk	-	Ja
Langenboom	Dominicanenstraat 27	Dominicanen	1852-1964	Klooster vd H. Familie	Pastoraat, noviciaat	14	Deels
Langenboom	Russendaalweg 20	Jezuiten	1864-1966	Russendaal	Vakantiehuis	-	Ja
Lith	Achter de Kerk	Franciscanessen van Veghel	1878-1981	Sint Gertrudis	Onderwijs, bejaardenzorg, wijkverpleging	-	Nee
Lithoijen	Prelaat van den Berghplein 3	Zusters van JMJ, Zusters Penitenten	1884-1960	Norbertusgesticht, Jerusalem	Onderwijs, bejaardenzorg, beschouwing	-	Ja
Mariaheide	Past. van Haarenstraat 44	Franciscanessen van Veghel	1912-2003	Sint Nicolaas	Onderwijs	-	Ja
Megen	Clarastraat 2	Clarissen	1721-heden	Sint Jozefsberg	Beschouwing	2	Ja
Megen	Kerklaan 1	Franciscanessen van Sint Jozef	1929-1977	Sint Jozef	Onderwijs, bejaardenzorg, wijkverpleging	-	Nee
Megen	Kloosterstraat 6	Franciscanen	1645-heden	Sint Antonius van Padua	Pastoraat	1	Ja
Mill	Burg. Verstraatenlaan 125	Franciscanessen van Gemert, Franciscanessen van Oirschot	1871-1986	Sint Jozefgesticht	Onderwijs, bejaardenzorg	14	Nieuwbouw 1962
Nistelrode	Maxend 6	Franciscanessen van Veghel	1881-1961	Sint Johannes	Onderwijs	-	Nee
Nuland	Duyn en Daelseweg 15	Dochteren van Maria en Jozef	1952-heden	Sint Jozefoord	Bejaardenoord	14	Ja
Nuland	Kerkstraat 28	Dochteren van Maria en Jozef	1914-1990	Sint Martinusgesticht	Onderwijs	14	Ja
Odiliapeel	Oude Dijk 44	Zusters van Maria ter Engelen	1941-1971	Sint Franciscus	Onderwijs	-	Ja

Plaats	Adres	Orde/congregatie	Periode	Naam	Functie(s)	Hfst.	Gebouw bewaard?
Oeffelt	Beugenseweg 28	Barmhartige Zusters vd H. Carolus Borromeus	1876-1877	Sint Jozefgesticht		14	Ja
Oijen	Oijense Bovendijk 5	Zusters van Schijndel	1894-1976	Sint Jozefgesticht	Onderwijs	-	Ja
Oss	Arendsvlucht 13 (later Joannes Zwijzenlaan 1)	Zusters van Tilburg	1841-1985	Sint Alphonsus de Liguoro, Sint Leonardusgesticht	Onderwijs, bejaardenzorg, ziekenzorg	14	Nieuwbouw
Oss	Begijnenstraat 18	Zusters van Tilburg	1912-1968	Sint Annaziekenhuis	Ziekenzorg	14	Nieuwbouw 1984
Oss	Begijnenstraat 3	Fraters van Tilburg	1883-1982	Sint Nicolaas van Poppel	Onderwijs	-	Deels
Oss	Geurdenhof 49	Dochters van Maria en Jozef	1922-1961	Sint Margaretha Maria	Onderwijs	-	Ja
Oss	Molenstraat 65	Dochters van O.L. Vrouw	1903-1913	Sancta Johanna	Taalonderwijs	14	Ja, museum
Oss	Molenstraat 77	Karmelietessen	1958-1968	Maria-Theresiaklooster	Beschouwing	-	Ja
Oss	Molenstraat 118	Karmelieten	1890-1966		Pastoraat, onderwijs	14	Nee
Oss	Verdistraat 87	Karmelieten	1967-1982			14	Ja
Overloon	Engelseweg 2	Dochters van O.L. Vrouw vh H. Hart	1927-1997	Mariaklooster, Huize Loon	Onderwijs, wijkverpleging, bejaardenzorg	-	Nieuwbouw 1981
Ravenstein (Deursen)	Elleboogstraat 2, Dorpenweg 25	Reguliere Kanunnikessen van Windesheim	1732-1997	Soeterbeeck	Beschouwing, onderwijs	4	Ja
Ravenstein	Kasteelseplaats 5	Reguliere Kanunnikessen van Windesheim, Zusters van JMJ	1845-2006	Huize Nazareth	Beschouwing, onderwijs, bejaardenzorg	4, 14	Ja
Ravenstein	Sint Luciastraat 1-5	Jezuiten	1634-1865	Sint Luciakerk	Pastoraat, onderwijs	5	Deels
Reek	Heytmorgen 5	Franciscanessen van Veghel	1919-2000	Huize Sint Jozef	Bejaardenzorg	-	Ja
Reek	Heytmorgen 9	Zusters Penitenten	1857-1965	Nazareth	Beschouwing, onderwijs	3	Ja
Reek	Mgr. Borretstraat 5	Broeders vd Christelijke Scholen	1927-1950		Onderwijs	14	Ja
De Rips	Ripsestraat 22	Priesters vh H. Hart	1920-2005		Pastoraat	14	Deels
Rijkevoort	Hoogendsestraat 4	Missiezusters vh Kostbaar Bloed	1924-1991	O.L. Vrouw van Lourdes	Onderwijs	-	Ja
Sambeek	Grotestraat 71	Redemptoristinnen	1874-1993		Beschouwing	14	Ja
Sambeek	Torenstraat 41	Dominicanessen van Voorschoten	1896-1997	Sint Catharinaklooster	Bejaardenoord	-	Ja
Sambeek	Torenstraat 54	Dominicanessen van Voorschoten, Zusters van Julie Postel	1893-1995	Vrijthof, Sint Antoniusgesticht	Bejaardenzorg, bejaardenoord	-	Ja
Schaijk	Runstraat 42	Zusters van JMJ	1891-1960	Sint Jozefgesticht	Onderwijs, bejaardenzorg	-	Nee
Schijndel	Pastoor van Erpstraat 1	Zusters van Schijndel	1863-heden	Sint Jozefklooster	Moederhuis	14	Ja
Schijndel (Wijbosch)	Eerdsebaan 1	Zusters van Schijndel	1894-heden	Huize Barbara	Ziekenzorg, onderwijs	-	Ja
Schijndel	Hoofdstraat 71	Zusters van Schijndel	1930-1994	Petrus Donders	Wezenzorg	-	Ja
Schijndel	Jan van Amstelstraat 33	Zusters van Schijndel	1934-1994	Sint Lidwinagesticht	Ziekenzorg	-	Ja
St. Agatha (Cuijk)	Kloosterlaan 24-26	Kruissheren	1371-heden		Pastoraat, moederhuis	7	Ja

Plaats	Adres	Orde/congregatie	Periode	Naam	Functie(s)	Hfst.	Gebouw bewaard?
St. Anthonis	Brink 8	Zusters van Schijndel	1896-2005	Sint Antoniusgesticht	Bejaardenzorg, verpleging, onderwijs	14	Ja
St. Anthonis	Paulusstraat 11-13	Broeders vd Christelijke Scholen	1971-1985			14	Ja
St. Oedenrode	Borchmolendijk 31	Barmhartige Zusters vd H. Carolus Borromeus, Zusters van Schijndel	1876-1975	Huize de Kolk, Sint Odagesticht	Onderwijs, ziekenzorg	14	Ja
St. Oedenrode	Deken van Erpstraat 6-8	Zusters van Schijndel	1906-1975	Sint Odagesticht	Onderwijs, ziekenzorg	-	Nee
St. Oedenrode	Schijndelseweg 46	Paters vd HH. Harten	1924-1995	Damiaancollege	Onderwijs (kleinseminarie)	14	Ja
St. Oedenrode	Burg. Wernerplein 1	Augustinessen van Windesheim	1819-1954	Slot Dommelrode	Beschouwing	4	Nee
Stevensbeek	Kloosterstraat 1	Paters vh H. Sacrament	1936-1972	Eymard-ville	Onderwijs	14	Deels (kapel)
Stevensbeek	Kloosterstraat 2	Dominicanessen van Bethanië	1934-1990	Maria Regina	Reclasseringswerk	-	Ja
Stevensbeek	Stevensbeekseweg 14a	Broeders vd Christelijke Scholen	1960-1985	Huize Boschlust	Onderwijs	14	Ja
Uden	Kapelstraat 16	Franciscanessen van Veghel	1909-2002	Sint Columba	Onderwijs	14	Deels
Uden	Kerkstraat 8	Barmhartige Zusters vd H. Carolus Borromeus	1877-1966	Sint Jansgesticht	Onderwijs, voogdijzorg	14	Nieuwbouw
Uden	Lieve Vrouweplein 2	Kruisheren	1638-2009		Pastoraat, onderwijs	10	Deels
Uden	Molenheiderweg (?)	Ursulinen vd Romeinse Unie, Missionarissen vh Goddelijk Woord	1845-1944	Huize Nazareth, Missiehuis Sint Willibord	Onderwijs, missiehuis	14	Nee
Uden	Volkelseweg 30	Dienaresen vd H. Geest	1914-heden	Arnoldushuis	Retraitehuis, bejaardenoord	-	Ja
Uden	Vorstenburg 1	Birgittinessen	1714-heden	Marie Refugie	Beschouwing	11	Ja
Veghel	Deken van Miertstraat 8	Franciscanessen van Veghel	1841-heden	Sint Franciscus van Assisië	Ziekenzorg, moederhuis	14	Ja
Veghel	Gasthuisstraat 16	Franciscanessen van Veghel	1900-1975	Sint Jozefziekenhuis	Ziekenzorg	-	Nee
Veghel	Hoogstraat 8	Franciscanessen van Veghel	1986-2007	Huize Klondike	Generaalat	-	Ja
Veghel	Deken van Miertstraat	Broeders van Maastricht	1879-1923	Sint Anna	Onderwijs	14	Deels
Veghel	Hoogstraat 27	Broeders van Maastricht	1922-1988	Sint Anna	Onderwijs	14	Deels
Velp (Grave)	Basilius van Bruggelaan 2	Redemptoristinnen	1858-1990		Beschouwing	14	Ja
Velp (Grave)	Basilius van Bruggelaan 4	Kapucijnen	1645-heden	Emmaüs	Pastoraat	6	Ja
Velp (Grave)	Tolschestraat 2	Jezuiten	1852-1966	Mariëndaal	Onderwijs	5	Ja
Vierlingsbeek	Pastoor Jansenstraat	Zusters van JMJ	1886-1963	Sint Aloysiusgesticht	Onderwijs	-	Nee
Volkel	Capellerhof 60	Franciscanessen van Veghel	1913-1987	Sint Antoniusgesticht	Onderwijs, bejaardenzorg	-	Nee
Vorstenbosch	Kerkstraat 6	Zusters van Barmhartigheid	1938-1980		Onderwijs	-	Nee
Wanroy	Dorpsstraat 10	Franciscanessen van Veghel	1889-1961	Sint Martinus	Onderwijs	-	Nee
Zeeland	Kerkstraat 38	Franciscanessen van Veghel	1886-1987	Sint Jacobus	Onderwijs, bejaardenzorg	-	Nee
Zijtaart	Pastoor Clercxstraat 52	Franciscanessen van Veghel	1901-2005	Sint Cecilia	Onderwijs, ziekenzorg, bejaardenoord	-	Ja

Colofon

Deze publicatie kwam tot stand dankzij financiële steun van:

- de provincie Noord-Brabant
- de gemeente Cuijk
- het Prins Bernhard Cultuurfonds
- de Vriendenkring van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven

Teksten:

- Marga Arendsen
- Ineke Kuijer
- Otto S. Lankhorst
- Ton Thelen
- Jacques Wijnen ofm.Cap

Afbeeldingen:

De herkomst van de afbeeldingen wordt in de bijschriften verantwoord. Illustraties zonder nadere vermelding zijn afkomstig uit de collecties die worden beheerd in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

Vormgeving - Vormweijs, Nijmegen

Foto omslag - Kloostermuur Sint Agatha, Peter Kusters, Nijmegen

Druk - Drukkerij Tielen bv, Boxtel

ISBN/EAN - 978-90-810738-2-0

